



## De Tweede Kamerverkiezingen 2023

ITEM Reflectie vanuit Grensoverschrijdend perspectief



Universiteit Maastricht

# ITEM Reflectie: Tweede Kamerverkiezingen vanuit Grensoverschrijdend Perspectief

Reflectie door:

Prof. dr. Anouk Bollen-Vandenboorn  
Pim Mertens (redactie)  
Martin Unfried

Screening in samenwerking van het ITEM Kernteam:

Amy Azhar  
Jacqueline de Groot  
Sander Kramer  
Math Noortmann

Noah Custers  
Marie-Sophie Hoogervorst  
Melissa Dols

Het *Institute for Transnational and Euregional cross border cooperation and Mobility / ITEM* is de spil van wetenschappelijk onderzoek, advisering, kennisuitwisseling en trainingsactiviteiten omtrent grensoverschrijdende samenwerking en mobiliteit.

ITEM is een initiatief van Universiteit Maastricht (UM), het Nederlands Expertise en Innovatiecentrum Maatschappelijke Effecten Demografische krimp (NEIMED), Zuyd Hogeschool, de Gemeente Maastricht, de Euregio Maas-Rijn (EMR) en de Provincie Limburg (NL).



Gemeente Maastricht



Maastricht University



Zuyd  
Hogeschool ZU  
YD

provincie limburg  
gesubsidieerd door de Provincie Limburg



## Inhoudsopgave

Aanleiding .....	3
Selectie & Methode.....	3
ITEM Reflectie: Tweede Kamerverkiezingen vanuit grensoverschrijdend perspectief .....	5
Zijn de grensregio's in beeld? .....	5
Aandacht en toetsing voor de regio .....	6
Grenseffecten in voorstellen .....	7
Grensoverschrijdende governance en instrumenten: samenwerking komt niet van zelf .....	9
Screening partijprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 2023 .....	12
Verkiezingsprogramma VVD: Ruimte geven. Grenzen stellen. ....	13
Verkiezingsprogramma Nieuw Sociaal Contract: Tijd voor herstel. ....	18
Verkiezingsprogramma GroenLinks-PvdA: Samen voor een hoopvolle toekomst .....	24
Verkiezingsprogramma PVV: Nederlanders weer op 1 .....	29
Verkiezingsprogramma BBB: Iedere dag BBBeter .....	31
Verkiezingsprogramma D66: Nieuwe energie voor Nederland. ....	35
Verkiezingsprogramma Partij voor de Dieren: Een wereld te herwinnen! .....	41
Verkiezingsprogramma SP: Nu de Mensen.....	43
Verkiezingsprogramma CDA: Recht Doen. ....	46
Verkiezingsprogramma ChristenUnie: Nieuwe Verbondenheid .....	49
Verkiezingsprogramma Volt: De rest van je leven speelt zich af in de toekomst .....	53
Verkiezingsprogramma Forum voor Democratie: Het programma van hoop, optimisme en herstel .....	59
Verkiezingsprogramma DENK: Nu is het moment .....	61
Verkiezingsprogramma SGP: Woord Houden.....	63
Verkiezingsprogramma JA21: Nederland weer op de rit.....	66

## Aanleiding

Op woensdag 22 november 2023 zijn de Tweede Kamerverkiezingen in Nederland. De vervolgens te vormen Regering en Tweede Kamer geven in belangrijke mate vorm aan het grensoverschrijdende beleid dat in Nederland gevoerd wordt. Zo bestaat momenteel onder andere aandacht voor grensoverschrijdende samenwerking in het kader van het programma Regio's aan de Grens binnen het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, hetgeen eveneens een specifieke verantwoordelijkheid is voor de Minister.<sup>1</sup>

Grensoverschrijdende samenwerking is echter geen vanzelfsprekendheid, zo uitte ook de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Hanke Bruins Slot, voorafgaand aan afgelopen ITEM Jaarconferentie 2022 in Groningen.<sup>2</sup> Dit vergt continue aandacht en investeringen. In de aanloop naar de Provinciale Statenverkiezingen op 15 maart 2023 heeft ITEM de Reflectie op de partijprogramma's in de zeven grensprovincies gepubliceerd.<sup>3</sup> In de Reflectie zijn de plannen van de verschillende politieke partijen geduid vanuit grensoverschrijdend perspectief. Opvolgend heeft ITEM de Reflectie op de Provinciale Coalitieakkoorden uitgebracht.<sup>4</sup> Hieruit bleek dat in toenemende mate aandacht is voor grensoverschrijdende samenwerking en met name de (grens)regio centraal staat. Eveneens wordt naar een verbinding tussen Rijk, regio en buur gezocht. Maar, wat zijn de plannen van de verschillende politieke partijen op nationaal niveau? Wat staat er in die plannen over grensoverschrijdende samenwerking? Wat zijn de effecten voor de grensregio's? Zijn er onderwerpen die we missen? In de verkiezingsprogramma's formuleren de politieke partijen de plannen voor Nederland en direct dan wel indirect voor de grensregio's en grensoverschrijdende samenwerking. Deze Reflectie geeft de plannen van de deelnemende partijen aan de Tweede Kamerverkiezingen weer en reflecteert hierop vanuit grensoverschrijdend perspectief.

## Selectie & Methode

Voor deze analyse is dezelfde methode als in de eerdere Reflecties gekozen. Dat wil zeggen dat een thematische aanpak wordt gevolgd. Daarbij zijn de belangrijkste grensoverschrijdende thematieken opgenomen:

- Grensoverschrijdende arbeidsmarkt: zoals het stimuleren van wonen en werken over de grens, ontwikkeling van de zogenoemde 360-graden arbeidsmarkt;
- Grensoverschrijdende zorg/welzijn: zoals grensoverschrijdende samenwerking tussen ziekenhuizen, inzet van ambulances en nooddiensten, verbeteren van het leven aan en over de grens;
- Grensoverschrijdende mobiliteit/infrastructuur: zoals (spoor)verbindingen en voorzieningen over de grens, stimuleren van grensoverschrijdende mobiliteit in het grensgebied;
- Grensoverschrijdend onderwijs en cultuur: zoals het stimuleren van buurtalen, uitwisselingen van scholen en bilinguaal onderwijs, grensoverschrijdende cultuurevenementen, uitwisseling van cultuur;
- Grensoverschrijdende veiligheid: zoals grensoverschrijdende samenwerking tussen politie, brandweer, crisisbeheersing en preventie;
- Grensoverschrijdende energietransitie/klimaat: zoals samenwerking in energieprojecten, grensoverschrijdende afstemming beleid en instrumenten, natuurbeheer en waterkwaliteit;
- Grensoverschrijdende innovatie: zoals het stimuleren van samenwerking tussen universiteiten en hogescholen, grensoverschrijdende innovatieve projecten, Interreg;

<sup>1</sup> <https://www.regiosaandegrens.nl/>

<sup>2</sup> <https://crossborderitem.eu/grensoverschrijdende-structuren-en-integratie-essentieel-voor-de-toekomst-van-grensregios/>

<sup>3</sup> <https://crossborderitem.eu/wp-content/uploads/2023/08/ITEM-Reflectie-Provinciale-Staten-Verkiezingen-2023.pdf>

<sup>4</sup> <https://crossborderitem.eu/wp-content/uploads/2023/08/ITEM-Reflectie-Coalitieakkoord-grensprovincies-andere-kaft.pdf>

- Euregionale governance / samenwerking: zoals het concrete plannen voor het versterken van de Euregionale en grensoverschrijdende organisatiestructuur met omliggende landen, financiële middelen voor grensoverschrijdende structuren, proactieve plannen voor structurele afstemming en agendering grensoverschrijdend, bijdragen aan bijvoorbeeld Euregio's, Grenslandconferentie en de Grenslandagenda, Vlaams-Nederlandse Top (samenwerking), samenwerking Nederland-Nedersaksen, Benelux en andere bilaterale of multilaterale structuren.

De screening vindt plaats op basis van een tweeledige methodiek. Enerzijds door selectief naar de relevante onderdelen en thema's te zoeken. Relevante elementen voor grensregio's en grensoverschrijdende samenwerking of grenseffecten worden daarbij in ogenschouw genomen. Deze kunnen al dan niet in het verkiezingsprogramma al als zodanig worden benoemd. Dit neemt niet weg dat meer concrete plannen in de partijprogramma's bestaan, die niet in de screening zijn meegenomen omdat er geen grensoverschrijdende relevantie wordt geacht. Onder het kopje 'relevantie grensoverschrijdende samenwerking' wordt een reflectie vanuit ITEM gegeven op de opgenomen elementen. Anderzijds wordt de analyse met een meer kwantitatieve benadering aangevuld, dat bestaat uit een specifieke zoekfunctie naar de zoektermen 'grens', 'buur'<sup>5</sup> en 'euregio'/'Benelux'. Dit levert een kwantitatieve weergave op van de hoeveelheid en specificiteit van aandacht voor grensregio's en grensoverschrijdende samenwerking.

Er zijn 29 partijen die een kandidatenlijst hebben ingediend bij de Kiesraad.<sup>6</sup> De Peilingwijzer<sup>7</sup>, gehanteerd door de NOS op basis van peilingen van I&O Research en Ipsos/EenVandaag, schat op de peildatum van begin november in dat 15 partijen een zetel in de Tweede Kamer zullen behalen. Dit zijn op volgorde van de peilingzetels:

Partijnaam	Programma
VVD	<a href="#">Ruimte geven. Grenzen stellen.</a>
NSC	<a href="#">Tijd voor herstel</a>
Groenlinks-PvdA	<a href="#">Samen voor een hoopvolle toekomst</a>
PVV	<a href="#">Nederlanders weer op 1</a>
BBB	<a href="#">Iedere dag BBBeter</a>
D66	<a href="#">Nieuwe energie voor Nederland.</a>
PvdD	<a href="#">Een wereld te herwinnen</a>
SP	<a href="#">Nu de mensen</a>
CDA	<a href="#">Recht doen.</a>
ChristenUnie	<a href="#">Nieuwe verbondenheid</a>
Volt	<a href="#">De rest van je leven speelt zich af in de toekomst</a>
FvD	<a href="#">Het programma van hoop, optimisme en herstel</a>
DENK	<a href="#">DENK anders</a>
SGP	<a href="#">Woord houden</a>
JA21	<a href="#">Nederland weer op de rit</a>

De Reflectie bakent zich af tot deze 15 partijprogramma's die naar de inschatting van de Peilingwijzer in de Tweede Kamer komen.

<sup>5</sup> Zoektermen zijn 'buurland', 'buurregio', 'Belg', 'Duits'.

<sup>6</sup> <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2023/10/10/29-partijen-leveren-kandidatenlijst-in-voor-tweede-kamerverkiezing>

<sup>7</sup> <https://app.nos.nl/data/datavisualisatie/peilingen/>










## ITEM Reflectie: Tweede Kamerverkiezingen vanuit grensoverschrijdend perspectief

### Zijn de grensregio's in beeld?










Het screenen van de verschillende partijprogramma's heeft laten zien dat de meeste programma's wel in zekere mate een specifieke vermelding van grensregio's en/of grensoverschrijdende samenwerking maken. Buurlanden specifiek worden niet alleen in relatie tot samenwerking genoemd, maar ook in meerdere gevallen als voorbeeld om van te leren op bepaalde onderwerpen en regelingen.

Enkele partijen beschrijven uitgebreid over de uitdagingen van grensregio's (D66, Volt en in mindere mate CU). Zo benoemen de programma's van D66 dat bij grensregio's gekeken moet worden naar de kansen en mogelijkheden om ook over de grens samen te werken - met grensregio's tot de voordeur naar Europa te maken. Ook Volt sluit aan bij het gedachtegoed van Europese samenwerking in grensregio's. Wat dat betreft besteden de programma's van D66 en Volt de meeste aandacht aan grensregio's. Bijvoorbeeld NSC besteedt meer doel gedreven de samenwerking met buurlanden in: "Grensoverschrijdende samenwerking moet tot concrete resultaten leiden." Daarentegen is het ook opmerkelijk dat voor bepaalde partijen de grensregio's geen rol spelen. Er zijn programma's die geen specifiek beleid of concrete doelstellingen vermelden (FvD, PVV, DENK, SP, JA21). In sommige programma's worden slechts algemene opmerkingen gemaakt over betere spoorverbindingen of een grensoverschrijdende arbeidsmarkt.

Onderstaande tabel vat een en ander samen.

Partij	Pagina's	Grens-regio		Buur-land	Context								Grens-effect / regio toets	
														
VVD	77	4	1	6			X	X						R
NSC	80	2	4	10	X	X	X	X			X	X		R
GL-PvdA	92	1	2	12		X	X	X						R
PVV	46	0	0	5										
BBB	128	6	2	6	X						X			R
PvdD	98	1	1	1		X	X							
D66	244	7	5	8	X	X	X	X	X			X		G
CDA	97	0	3	4			X	X						
SP	32	0	0	1							X			
CU	136	4	3	9		X	X		X	X				G
FvD	104	0	0	2										
Volt	134	20	20	21	X	X	X	X	X	X	X	X		G
SGP	114	2	1	4	X			X	X	X				
JA21	63	1	0	1				X						
DENK	104	0	0	0										
<b>Tot.</b>	1549	48	42	90										

## Legenda

	Grensoverschrijdende samenwerking		Onderwijs / Cultuur
	Arbeid / Economie		Zorg / welzijn
	Energie / Klimaat		Natuur / water
	Mobiliteit / Infrastructuur		Governance
	Veiligheid	<b>R/G</b>	Regio/grenstoets

## Aandacht en toetsing voor de regio

Mede naar aanleiding van het rapport 'Elke regio telt' van de drie adviesraden de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli), de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS) en de Raad voor het Openbaar bestuur (ROB), heeft de positie van de regio ten opzichte van Rijksbeleid een prominente rol verkregen in meerdere partijprogramma's. In het adviesrapport constateerden de adviesraden dat er aanzienlijke regionale verschillen bestaan en bevelen aan om te investeren in regionale brede welvaart. Daarbij dient meer oog te zijn voor de regio en de specifieke kenmerken en kansen per regio. In het rapport komen ook met name grensregio's er bijzonder slecht van af. "Het ontbreekt aan gerichte investeringen in structurele oplossingen voor specifieke knelpunten die bewoners van grensregio's op achterstand plaatsen."<sup>8</sup> Ook voor grensregio's geldt dat dus meer aandacht moet komen voor de grensspecifieke kenmerken en de kansen over de grens.

De regionale boodschap is in de meerderheid van de partijprogramma's meegenomen. Daarbij pleiten meerdere partijen ook voor het introduceren van een regiotoets danwel regiocheck (VVD, NSC, GL-PvdA, BBB). Meer specifiek voor grensregio's onderstrepen D66, ChristenUnie en Volt het belang van een grenseffectentoets. Er bestaat dus een sterke wens voor het beter rekening houden met regiospecifieke kenmerken en de effecten van beleid hierop. Daarbij wordt naast toetsing in veel programma's ook de wens uitgedrukt om ook maatwerk per regio te faciliteren.

Mede dankzij ITEM en op basis van de Grenseffectenmethodiek van ITEM is de kwaliteitseis Grenseffecten sinds medio 2021 een verplichte toets in het kader van het Beleidskompas<sup>9</sup>. Dat maakt dat al het nieuw en gewijzigd beleid en wet- en regelgeving getoetst moet worden op grenseffecten. Hiertoe is een praktische Leidraad ontwikkeld. De ervaringen met de grenseffectentoets tot op heden leren dat een toets *an sich* niet voldoende is om daadwerkelijk te voldoen met de politiek geformuleerde wensen. Het daadwerkelijk adequaat en accuraat toetsen van beleid en wetgeving op de grensspecifieke en regiospecifieke situatie vereist capaciteiten (zowel in termen van tijd, kunde, en middelen), bewustwording, monitoring en expertise. Minder concreet zijn de partijen als het gaat om deze inbedding en uitvoering van een dergelijke toets. Ook het mandaat van bijvoorbeeld een Ministerie van Binnenlandse Zaken, zoals bijvoorbeeld GL-PvdA aanstipt<sup>10</sup>, in de controle op naleving en kwaliteit is een onderbelicht aspect.

Tot slot, dient een korte reflectie te worden gemaakt op de relatie tussen de grenseffectentoets enerzijds en de regiotoets en uitvoeringstoets anderzijds. De decentrale uitvoeringstoets bestaat namelijk al binnen het Beleidskompas, waarbij rekening dient te worden gehouden met de uitvoeringsaspecten voor decentrale overheden. Grenseffecten onderscheiden zich hierbij door het feit dat de landsgrens een grensoverschrijdende regio deelt in twee of meer administratieve en juridische systemen. Effecten kunnen daarmee grensspecifiek zijn door de interactie van

<sup>8</sup> Rli, RVS & ROB, 2023, p. 48.

<sup>9</sup> Voorheen Integraal Afwegingskader.

<sup>10</sup> "Daarom geven we de minister van Binnenlandse Zaken meer bevoegdheden bij nieuwe wetgeving die decentrale overheden raakt."

verschillende systemen en het effect dat kan bestaan op bijvoorbeeld het vrij verkeer over de grens binnen de grensoverschrijdende regio.

## Grenseffecten in voorstellen

Hoewel er dus aandacht is voor effecten in regio's en specifiek grensregio's, worden in de partijprogramma's voorstellen gedaan die potentieel bijzondere effecten in grensregio's zouden kunnen hebben. Er zijn namelijk een aantal beleidsvoorstellen waar specifieke grenseffecten te verwachten zijn. Dat betreft bijvoorbeeld het verlagen van btw op verschillende producten, het rekening rijden, wel/niet legaliseren van drugs, een vuurwerkverbod, aanpassen van andere fiscale en sociale voorzieningen – zoals kinderopvang – of het strikter reguleren van de onderwijsprofessie. Een prominenter grenseffect kan gevonden worden in enkele plannen voor de verandering van Nederland als lid van de Europese Unie, dat wil zeggen het afschalen, beperken of stopzetten van het EU-lidmaatschap. Over potentiële grenseffecten in grensregio's worden geen uitspraken of inschattingen gedaan.

Als gekeken wordt naar de thematische insteek van de grensoverschrijdende dimensie in partijprogramma's vormen daarbij in aantallen de voornaamste categorieën de energietransitie, infrastructuur en veiligheid. Als dieper wordt gekeken naar de voorstellen zijn hierop twee kanttekeningen te plaatsen.

### **Energietransitie en infrastructuur met weinig aandacht voor de grensoverschrijdende ruimtelijke ordening**

ITEM heeft in 2022 onderzoek gedaan naar de situatie van grensregio's wat de uitdagingen van de energietransitie betreft<sup>11</sup>, en met een focus op grote transnationale infrastructuurprojecten in 2023<sup>12</sup>. Daarbij is geconstateerd dat het vooral aan de Nederlandse grens lastiger is om de doelstellingen op het gebied van duurzame energie te halen, omdat het op dit moment niet makkelijk is grensoverschrijdende projecten te realiseren. Het is ook niet mogelijk om de actuele problemen op het gebied van de elektriciteitsnetwerken door grensoverschrijdende lokale verbindingen op te lossen. Dit jaar werd duidelijk dat grote transnationale projecten bijvoorbeeld op het gebied van waterstof nog veranderingen van wetgeving en andere regels vereisen, om een grensoverschrijdende waterstof structuur mogelijk te maken. Ook hier ontbreekt het vooral aan innovatieve manieren van vergunningsverlening, ruimtelijke ordening en andere voorwaarden voor de snelle realisatie van grensoverschrijdende projecten. Deze kwesties worden in de partijprogramma's niet tot zelden genoemd, ook al zijn er veel partijen die pleiten voor krachtige maatregelen op het gebied van de energietransitie en waterstof infrastructuur – ook in verbinding met de buurlanden. Concrete voorbeelden zijn te vinden in de stellingen van D66<sup>13</sup> en Volt<sup>14</sup>. Lastiger blijft het antwoord op de vraag *hoe* de reeds bekende grensbarrières innovatief kunnen worden geslecht en welke randvoorwaarden hiervoor gelden (te denken aan samenwerkingsstructuren, middelen, capaciteiten en mandaten).

Wat bijzonder opvalt is dat veel partijen de bouw van grote en/of kleine kerncentrales voorstellen, zonder de afstemming met de buurlanden aan de orde te stellen. Dit geldt ook voor de partijen die juist aangeven dat zij meer afstemming met Europa en de buurlanden voor de energie-

<sup>11</sup> ITEM Grenseffectenrapportage 2022.

<sup>12</sup> ITEM Grenseffectenrapportage 2023.

<sup>13</sup> We willen een volwaardige Europese Energie Unie. We zorgen voor investeringen in nieuwe, duurzame energie-infrastructuur en netwerken, vooral in de grensregio's.

<sup>14</sup> - We zorgen ervoor dat juridische obstakels, om grensoverstijgende energieprojecten uit te rollen in de grensregio's, weggenomen worden. Juist voor inwoners en bedrijven die energie willen uitwisselen en opslaan om daarmee het net te ontlasten.

- We nemen barrières weg van ingewikkelde regelgeving voor uitwisseling van energie over grenzen heen. We werken aan het afstemmen van, soms nog tegenstrijdig, energiebeleid in de verschillende landen.



infrastructuur wensen. Dat is bijzonder interessant omdat men in Nederland bijvoorbeeld niet altijd blij was met de kerncentrales in België. Dit heeft vooral ook in de Euregio Maas-Rijn tot protesten geleid (tegen de reactor in Tihange). Ook op Europees niveau liepen de spanningen een paar jaar terug hoog op rond de discussie van de *EU Taxonomy* van duurzame energiebronnen. In de ITEM Reflectie op het Nederlandse en Duitse Regeerakkoord in 2021 is hier nog uitgebreid op ingegaan.

Enkele partijen willen de bouw van off-shore windturbines beperken of afbouwen. Dat zou gevolgen hebben voor de afspraken voor de kabelinfrastructuur op de Noordzee met de buurlanden Duitsland en België. Ook de door de meeste partijen beoogde inspraak en participatie van inwoners bij infrastructurele projecten in grensregio's en de vraag of grensinwoners grensoverschrijdend kunnen participeren blijft veelal onbeantwoord achter.

### **Grensoverstijgend en grensoverschrijdend hand in hand**

Veel partijen benoemen initiatieven voor infrastructuur ten behoeve van de energietransitie als mobiliteit. Hierbij is te refereren naar genoemde plannen voor grootschalige en *grensoverstijgende* verbindingen, zoals waterstofverbindingen (bijv. Delta Rijn Corridor) met buurlanden ofwel in Noord-West Europa (Offshore Windenergie kabels) en spoorverbindingen tussen grote steden over de grens en in Europa (bijvoorbeeld ter reductie van vliegverkeer binnen 750 kilometer, aansluiting Lelylijn richting Duitsland, etc.). Plannen zien in zekere mate echter ook op de meer lokale grensregionale verbindingen. Dat zijn bijvoorbeeld de *grensoverschrijdende* spoorverbindingen tussen buurgemeenten (bijv. Gent-Terneuzen) en – regio's en de infrastructurele verbindingen in het grensgebied ten behoeve van de transitie (Waterstofinitiatief Parkstad/Städteregion Aachen).

ITEM Grenseffectenonderzoek uit 2023 heeft laten zien dat dergelijke grensoverstijgende en grensoverschrijdende infrastructurele ontwikkelingen niet per definitie hand in hand gaan. Zo laat het dossieronderzoek zien dat grensregio's bij grensoverstijgende projecten niet altijd dezelfde baten ervaren, maar juist lasten. Hierbij kan worden gedacht aan het verbeteren en versnellen van grensoverstijgende treinverbindingen door het overslaan van haltes in het grensgebied en de toegenomen complexiteit om in het grensgebied adequate aansluitingen en capaciteiten op het spoor te voorzien. Hetzelfde geldt voor infrastructurele werken voor de energietransitie en de zogenoemde 'modal shift'. Grensoverstijgende werken dienen veelal per definitie ook door het grensgebied de weg naar het buurland te vinden. In het kader van aandacht voor de regio is het van belang om hierbij ook de effecten in het grensgebied weloverwogen mee te nemen. Het is exact deze discussie die de ITEM Jaarconferentie 2023 ook voert: hoe kunnen grensoverstijgend en grensoverschrijdend hand in hand gaan, waarbij grensoverstijgende opgaven en grensoverschrijdende ontwikkeling elkaar kunnen versterken.

### **Grens als stuurmiddel**

Veiligheid vormt een ander thema dat vaak met de grens geassocieerd wordt. Het gaat daarbij onder andere om grensoverschrijdende criminaliteit, drugs, cyberveiligheid e.d. Hierbij wordt enerzijds grensoverschrijdende samenwerking en inzet verwacht om de problematiek beter aan te kunnen pakken, maar anderzijds is de grens ook geopperd als onderdeel van de oplossing. Grenzen worden ook in veel partijprogramma's direct geassocieerd met het thema van migratie. Ongeacht de thematiek is uit de partijprogramma's een ontwikkeling te zien van de Nederlandse landsgrens, die in toenemende mate als stuurmiddel wordt gehanteerd. Extreme voorbeelden zijn te vinden in de meer anti-EU partijen, die het lidmaatschap in de EU willen verminderen dan wel opzeggen en grenzen met buurlanden willen herintroduceren. Het is duidelijk dat deze situatie bijzonder schadelijk zou zijn voor grensregio's, waar het dagdagelijkse leven zich deels ook over de grens afspeelt.

Echter, de meeste sturingsmiddelen zijn veelal subtieler van aard. Op het gebied van veiligheid zijn in de partijprogramma's plannen om bijvoorbeeld de controles aan de grens te verscherpen en te intensiveren. Voorbeelden zijn de camera's en investering in de marchaussee voor eventueel grenscontroles, als benoemd door de VVD, of mobiele controles, zoals benoemd door de SGP. In algemene zin geven meerdere partijen aan specifiek aandacht te willen hebben voor de grensregio als het gaat om veiligheidskwesties/criminaliteit, zonder daarbij specifiek te worden welke maatregelen hierbij worden beoogd. Evenwel vormt de grens een aanvullend aandachtspunt. Wat minder evident is de verwoording van grensoverschrijdende samenwerking als (deel)oplossing voor het probleem. Partijen als NSC en D66 behoren hierbij tot een selecte groep die concreet intensieve grensoverschrijdende politiesamenwerking voorstellen.

Spannend is de discussie rondom migratie, die niet alleen ziet op personen vanuit buiten de EU, maar ook binnen de EU en waarbij het zowel gaat om arbeidsmigratie als studiemigratie. Vrijwel alle partijen stippen dit discussiepunt aan. Zonder te diep in te gaan op de migratiestandpunten<sup>15</sup>, formuleren veel partijen de wens om arbeidsmigratie en studiemigratie te beperken. Zo geven de drie hoogst gepeilde partijen – VVD, NSC, PvdA-GL – allen aan iets met arbeidsmigratie binnen de EU te willen doen. In de verwoording van NSC ter illustratie: "Voor onze open economie is het goed als we grote talenten binnenhalen, maar ook hier geldt dat we weer grip moeten krijgen en de instroom van arbeids- en studiemigranten verlagen." De standpunten van de VVD lopen hiermee in lijn, die van PvdA-GL is voorzichtiger<sup>16</sup>. Binnen de EU is echter sprake van vrij verkeer, hetgeen een groot goed is – zeker in relatie tot grensregio's. Het is de vraag of direct dan wel indirect (bijvoorbeeld door eisen gelinkt aan (Nederlandse) arbeidsmarkt, woningmarkt en taal) maatregelen worden getroffen om het vrij verkeer in de EU te beïnvloeden. In grensregio's zou dit ook gevolgen kunnen hebben. Dergelijke effecten dienen helder in kaart te worden gebracht.

Aanvullende vraag betreft de rol van buitenlandse personen in Nederlandse grensregio's. Eveneens gelieerd aan de discussie omtrent studiemigratie, betreffen de onderwijsinstellingen in grensregio's die in hogere mate te maken hebben met buitenlandse studenten. Gelet op de verwevenheid met het buurland, dient hier rekening mee gehouden te worden. In meerdere programma's is het grensspecifieke element op dit vlak genoemd, maar blijven concrete voorstellen en acties uit.

## Grensoverschrijdende governance en instrumenten: samenwerking komt niet van zelf

Thematisch wordt een benoeming veelal in de context genoemd van de infrastructuur/mobiliteit (stimulering grensoverschrijdende spoorverbindingen) en veiligheid (aanpak grensoverschrijdende criminaliteit). Hierna gevolgd door thema's als de energietransitie en de arbeidsmarkt en economie. Voor de meerderheid van de partijen geldt dat er nauwelijks tot geen aandacht is voor de ontwikkeling van grensoverschrijdende samenwerking met buurlanden, afstemming en coördinatie en de ontwikkeling van structuren en organisaties. Zo vallen de begrippen als Euregio's en de Benelux zelden in de partijprogramma's. Grensoverschrijdende governancestructuren die mede door de Nederlandse regering zijn opgezet over de afgelopen tijden, zoals de Nederlands-Vlaamse top, Grenslandconferentie, Samenwerkingsagenda Nederland-Niedersachsen en Thalassa-Top, blijven volledig onbenoemd.

Partijen die bijzonder kritisch zijn wat de EU betreft, besteden minder aandacht aan de problematiek van grensregio's. Bijvoorbeeld beschrijven partijen als PVV, FVD en SP geen specifiek grensbeleid als gevolg van het verlaten van de Europese Unie en de Euro (FvD, PVV) of het verminderen van Europese multilaterale wetgeving en instellingen (SP bijvoorbeeld afbouw Europese Commissie). Het is evident dat het verlaten van de Europese Unie een grote uitdaging

---

<sup>15</sup> Zie bijvoorbeeld [RTL Nieuws](#).

<sup>16</sup> Het standpunt richt zich op het uitsluiten van uitbuiting.

voor grensregio's zou betekenen. In plaats van EU-wetgeving zijn bilaterale afspraken en verdragen met buurlanden nodig in verschillende sectoren.

Er zijn weinig partijen die de specifieke capaciteiten benoemen, die als onderdeel van een "grensoverschrijdende governance" kunnen worden beschreven. Volt, D66, NSC zijn hierin in zekere zin een uitzondering.

<p><b>NSC We blijven werken aan een goede verstandhouding met onze buurlanden Duitsland, België/Luxemburg (Benelux) en het Verenigd Koninkrijk, alsook met Frankrijk. We hechten aan de bijzondere samenwerking met Vlaanderen vanwege de gemeenschappelijke taal en culturele wortels, alsook met de aangrenzende Duitse deelstaten Nordrhein-Westfalen en Niedersachsen. Niet alleen het kabinet, maar ook de Kamer moet in de relatie met buurlanden investeren.</b></p>	<p><b>D66 D66 wil samenwerking tussen (grens)regio's versterken, zodat we Europees gaan denken. De bestaande Euregio-netwerken en grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden zijn van belang in dezen.</b></p>	<p><b>Volt We geloven in krachtige grensregio's. Een groot aantal inwoners van de EU woont, werkt en studeert in grensregio's. Volt wil de grensoverstijgende samenwerking bevorderen. De rijksoverheid moet daarin een faciliterende rol spelen, bijvoorbeeld door het delen en verspreiden van kennis en expertise, maar ook door het versterken van het EU-mechanisme voor grensoverstijgende samenwerking. Wet- en regelgeving die grensoverstijgende samenwerking in de weg zit, moet worden geïdentificeerd en het moet makkelijker worden om in concrete gevallen maatwerk toe te passen.</b></p>
---	---	--

Deze voorbeelden onderschrijven het belang om te investeren in zowel de nationale als grensoverschrijdende capaciteiten om grensoverschrijdende samenwerking op poten te zetten.

Echter, een versterkte focus op grensoverschrijdende organisaties is niet genoeg. Om tot de concrete resultaten te komen in het grensgebied en grensoverschrijdende samenwerking is het ook noodzakelijk om te beschikken over innovatieve juridische instrumenten. Zo besteedt Volt aandacht aan de noodzaak van innovatieve juridische instrumenten voor de grensoverschrijdende samenwerking. Enkele partijen pleiten in relatie tot sommige thema's voor ruimte voor flexibiliteit dan wel afwijkingen, maar er zijn geen andere partijen die concreet het idee van het Europees Parlement "BridgEU" ondersteunen. Dat is een initiatief om de Europese Commissie te motiveren, het voorstel voor een verordening ten behoeve van een cross-border instrument op zich te nemen. ITEM-onderzoek heeft laten zien, dat dergelijke innovatieve instrumenten ook aan de Nederlandse grens heel positief zouden kunnen zijn. Ook over de doorontwikkeling van de Benelux Unie en de specifieke juridische instrumenten die een belangrijke rol spelen bij de samenwerking met Vlaanderen worden in geen plannen vermeld. Tijdens de Coronacrisis heeft, zo volgt uit ITEM onderzoek (in 2020/2021), de Nederlandse regering stekken laten vallen wat betreft de rol van de Benelux Unie als plek van de crisisbeheersing. In het algemeen ontbreekt de grensoverschrijdende dimensie van crisisbeheersing, bijvoorbeeld ten aanzien van overstromingen of een pandemie. Ook heeft ITEM vaker geconstateerd dat vooral de juridische instrumenten van de Benelux Unie een belangrijke rol bij grensoverschrijdende projecten kunnen spelen.

Grensoverschrijdende samenwerking kan zorgen voor synergiën en kansen, maar het komt niet vanzelf. Zoals reeds in de introductie verwoord: het vergt continue investeringen. Ten aanzien van investeringen is het opvallend dat het belangrijkste instrument voor de financiering van

grensoverschrijdende projecten – INTERREG – niet genoemd wordt. ITEM onderzoek<sup>17</sup> heeft recent laten zien, dat er kansen zijn om met INTERREG de kwaliteit van grensoverschrijdende samenwerking in verschillende sectoren te verbeteren. Daarvoor is een verandering van de INTERREG prioriteiten van de Nederlandse regering nodig. In het algemeen blijven concrete voorstellen voor geld en perspectief voor het financieren van grensoverschrijdende samenwerking afwezig: eerder ambities dan acties. Richting het Regeerakkoord is de oproep van ITEM dan ook om tot meer concrete acties en daadkracht voor grensoverschrijdende samenwerking te komen.

---

<sup>17</sup> ITEM heeft met andere universiteiten onderzocht of Interreg projecten de kwaliteit van grensoverschrijdende netwerken daadwerkelijk duurzaam verbetert en wat de voorwaarden zijn. Opvallend is dat ook Nederland door Interreg veel projecten op het gebied van innovatie bevordert. Het onderzoek van ITEM heeft laten zien, dat deze innovatieprojecten niet echt bijdragen tot de versterking van de grensoverschrijdende governance structuur en duurzame netwerken.

## Screening partijprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 2023

Verkiezingsprogramma VVD: Ruimte geven. Grenzen stellen.	13
Verkiezingsprogramma Nieuw Sociaal Contract: Tijd voor herstel.	18
Verkiezingsprogramma GroenLinks-PvdA: Samen voor een hoopvolle toekomst	24
Verkiezingsprogramma PVV: Nederlanders weer op 1	29
Verkiezingsprogramma BBB: Iedere dag BBBeter	31
Verkiezingsprogramma D66: Nieuwe energie voor Nederland.	35
Verkiezingsprogramma Partij voor de Dieren: Een wereld te herwinnen!	41
Verkiezingsprogramma SP: Nu de Mensen	43
Verkiezingsprogramma CDA: Recht Doen.	46
Verkiezingsprogramma ChristenUnie: Nieuwe Verbondenheid	49
Verkiezingsprogramma Volt: De rest van je leven speelt zich af in de toekomst	53
Verkiezingsprogramma Forum voor Democratie: Het programma van hoop, optimisme en herstel	59
Verkiezingsprogramma DENK: Nu is het moment	61
Verkiezingsprogramma SGP: Woord Houden	63
Verkiezingsprogramma JA21: Nederland weer op de rit	66

## Verkiezingsprogramma VVD: Ruimte geven. Grenzen stellen.

### Algemene gegevens

- Het programma telt 77 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 4 maal genoemd, in de context van welvaart in Nederlandse regio's en veiligheid.
- ✓ **'Grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 5 maal genoemd, in de context van veiligheid.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 6 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van verduurzaming lucht- en scheepvaart, veiligheid en asielzoekers.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Investeren in de regionale economie. Heel Nederland is gebaat bij krachtige regionale economieën. Daarbij willen we vanuit de kansen in een regio werken, door te investeren in de werkgelegenheid en de daarbij behorende voorzieningen. Familiebedrijven en het mkb zijn daarbij cruciaal.</li> <li>- Daarom moet er meer aandacht zijn voor de spreiding van overheidsinstanties door heel Nederland. En moet het makkelijker worden om vanuit de regio bij bijvoorbeeld een ministerie te werken, door het maken van afspraken over werken op satellietlocaties of vanuit huis.</li> <li>- Voor onze open economie is het goed als we grote talenten binnenhalen, maar ook hier geldt dat we weer grip moeten krijgen en de instroom van arbeids- en studiemigranten verlagen.</li> <li>- Niet alleen nationaal maar ook in internationaal en Europees verband moeten wij grip krijgen op asielmigratie. Hier zijn internationale afspraken voor nodig. Opvang in de regio moet het uitgangspunt zijn.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor regionale economie, maar minder voor de grensoverschrijdende economie en arbeidsmarkt ten behoeve van grensregio's.</li> <li>- Spreiding van overheidsinstanties en het faciliteren van telewerken: ook impuls voor grensarbeid met noodzakelijke randvoorwaarden?</li> <li>- Enerzijds streven om uit buitenland talenten te halen en anderzijds migratie te verlagen. Wat betekent dit voor grensregio's en krimpregio's met behoefte aan arbeidskrachten?</li> </ul>
Zorg & Welzijn	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Goede zorg in heel Nederland. We willen toegankelijke acute zorg van hoge kwaliteit, in het hele land. Met aangescherpte regelgeving zorgen we ervoor</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor Groningen en Heerlen kunnen de zorgmogelijkheden in Duitsland van belang</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>dat de belangen van de regio beter meegewogen worden als er veranderingen in de organisatie van de zorg plaatsvinden, zodat we ook in Groningen en Heerlen goede zorg hebben in de toekomst.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- We willen in het hele land toegankelijke acute zorg van hoge kwaliteit. We willen dat patiënten sneller en beter op de juiste plek terecht komen, door betere afstemming en inzicht in beschikbare bedden.</li> <li>- We maken het mogelijk dat bij spoedgevallen jouw gegevens direct bij de juiste zorgprofessional beschikbaar zijn.</li> <li>- Er komt een landelijk plan voor het organiseren van gespecialiseerde zorg, met oog voor effecten op de inrichting van zorg in de regio.</li> <li>- We bouwen door aan de Nationale Zorgreserve, een sterke publieke gezondheidszorg en willen een ijzere voorraad van medische hulp- en geneesmiddelen en vaccins. Nederlandse bedrijven moeten stand-by kunnen staan met productiecapaciteit als dit nodig is.</li> <li>- We hervormen de kinderopvangtoeslag naar bijna gratis kinderopvang voor werkenden.</li> </ul>	<p>zijn voor zorg in de regio. Regelgeving dient dit te vergemakkelijken.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor grensregio's ook betere afstemming over de grens van beschikbare bedden? Afspraken en protocollen nodig.</li> <li>- Uitwisseling van zorggegevens is niet alleen nationaal maar zeker ook grensoverschrijdend nog problematisch.</li> <li>- Mitigerende maatregelen zijn nodig door betere samenwerking en uitwisseling van professionals over de grens.</li> <li>- Ook gratis voor grensarbeiders?</li> </ul>
<p><i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Om de bereikbaarheid van de regio te verbeteren, gaan we door met het versterken van de regionale infrastructuur, laten we het openbaar vervoer en het doelgroepenvervoer beter samenwerken en geven we provincies de regie bij het laten rijden van sprintertreinen in de regio. We zetten in op de ontwikkeling van regionale luchthavens zoals in Maastricht of Eelde.</li> <li>- We zetten Europees in op versterking van het treinnetwerk. Om meer internationale treinverbindingen aan te jagen, moet het spoorstelsel in open toegang blijven functioneren. Er komt een Europees ticketsysteem om eenvoudiger je treinkaartje te kopen.</li> <li>- Tussen grote ov-knooppunten bouwen we grootschalige fietspaden, zodat je eenvoudig van de fiets over kunt stappen op het ov en andersom.</li> <li>- Het moet mogelijk worden om je vliegkaartje en treinticket in één stap te reserveren. Zo kom je op een duurzame manier op je eindbestemming.</li> <li>- Goederenvervoer op de weg, spoor en water gaat vlot van A naar B. We blijven ons inzetten om het goederenvervoer zoveel mogelijk te verplaatsen van de weg naar het spoor en het water. Waar knelpunten zijn, gaan we in overleg met de sector.</li> <li>- In de toekomst werken we toe naar een stelsel van betalen naar gebruik waaraan iedereen, ook bij gebruik van elektrisch vervoer, bijdraagt. Het tarief is niet gebonden aan de tijd en de plek waar je de auto gebruikt. Een spitsheffing voor hardwerkend Nederland is dus niet aan de orde. Ook houden we oog voor de betaalbaarheid van de auto in de regio.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Meer regie voor provincies bij het laten rijden van sprintertreinen kan in grensgebieden ook zorgen voor grensoverschrijdende verbindingen (zoals Drielandentrein). Ook betere aansluiting met nationale netwerk nodig.</li> <li>- Europees ticketsysteem is ook ten gunste van grensoverschrijdend OV in het grensgebied.</li> <li>- Ook grensoverschrijdende fietspaden? Tot nu toe nog niet grootschalig.</li> <li>- Een stap voor reservering verschillende vervoersmodi: ook grensoverschrijdend?</li> <li>- Goederenvervoer over spoor en water vindt snel over de grens plaats: knelpunten bevinden zich ook in nationale verschillen (vergunningen, subsidies etc).</li> <li>- Betalen naar gebruik: aansluiting bij buurlanden voor de grensregio, naar een Europees systeem?</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Onderwijs & Cultuur	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Grip op internationale studentenstromen. Instellingen moeten daarom een numerus fixus kunnen opleggen op het aantal internationale studenten. We voorkomen het stapelen van studiefinanciering uit meerdere landen. Bij de inperking van de internationale instroom wordt rekening gehouden met regionale omstandigheden.</li> <li>- Internationale studenten laten we toe waar dat een toevoeging is voor onderwijs, onderzoek, arbeidsmarkt of regio. Bacheloronderwijs is Nederlandstalig, tenzij Engelstalig onderwijs nodig is voor de arbeidsmarkt. Internationale studenten die we toelaten krijgen een inspanningsverplichting om Nederlands te leren, zodat zij na hun studie vaker in Nederland gaan werken.</li> <li>- Beroepsonderwijs moet aansluiten op de arbeidsmarkt. Er komt een periodieke arbeidsmarkttoets in het hoger beroepsonderwijs. Beroepsopleidingen in het mbo en hbo met weinig kans op een baan krijgen een numerus fixus of zetten we stop.</li> <li>- We profiteren van de kansen die Europese samenwerking ons biedt. We werken samen met Europese universiteiten en maken gerichte keuzes, zodat onderzoeksgeld meer gaat naar bijvoorbeeld technisch, medisch en bèta-onderzoek.</li> <li>- Cultuurgelden meer regionaal spreiden. Cultuur wordt niet alleen in de grote steden gemaakt, maar is ook in de regio van onmisbaar belang.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Streven naar minder internationale studenten, waarbij rekening gehouden wordt met regionale omstandigheden: onduidelijk wat dit voor grensregio's betekent en hoe een euregionale onderwijsmarkt wel/niet wordt beïnvloed.</li> <li>- Geen vermelding van de euregionale arbeidsmarkt en de specifieke competentiebehoeften. Buurtalen ook van belang.</li> <li>- Arbeidsmarkttoets: alleen op basis van nationale behoeften of (eu)regionale kenmerken.</li> <li>- Europese samenwerking als instrument voor gerichte onderzoeken. Minder evident hoe dit een grensoverschrijdende regio kan verstevigen.</li> <li>- Geen vermelding van grensoverschrijdende of euregionale cultuur.</li> </ul>
Veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Met name in grensstreken in onder andere Brabant en Limburg wordt veel aan drugssmokkel gedaan. Met de inzet van camera's die kentekens in de gaten kunnen houden, langs kleine wegen in grensregio's, pakken we dit beter aan. Afspraken met onze buurlanden over de aanpak hiervan versterken we.</li> <li>- Meer ANPR-camera's in grensregio's. Veel drugs gaan de grens over via kleine landweggetjes in de grensregio. De politie heeft met schaarste te kampen en de inzet van camera's die kentekens in de gaten kunnen houden zou deze krapte op kunnen vangen en daarnaast breder inzicht geven in wie onze grenzen overgaan. Gegevens van ANPR-camera's mogen vaker worden gebruikt door de politie in de aanpak tegen de georganiseerde misdaad.</li> <li>- Daarnaast willen we meer oog voor het versterken van politiebureaus en kantoren van hulpdiensten. Hiermee verkorten we de aanrijtijden van politie en hulpdiensten.</li> <li>- Nationale veiligheid en grensbewaking. De vraag naar inzet in en rond Nederland groeit. Dat vraagt om investeringen in marechaussee voor beveiligingstaken en grenscontroles.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Investering in camera's in grensregio's voor drugssmokkel en georganiseerde misdaad. Afstemming met buurlanden wordt genoemd. Grenseffecten zijn namelijk denkbaar: rondom privacy, effect op samenwerking en cohesie, gegevensuitwisseling.</li> <li>- Indirecte grenscontroles via camera's, mogelijke effecten volledig doordacht?</li> <li>- In grensgebieden kan door middel van grensoverschrijdende samenwerking en afspraken al verschil worden gemaakt ten gunste van aanrijtijden.</li> <li>- Grenscontroles: effecten op vrij verkeer en een open grens?</li> </ul>



Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Informatiedeling in het kader van veiligheid verbeteren. Wanneer privacywetgeving in de weg staat bij het verbeteren van de veiligheid van burgers, moeten we dat oplossen. De mogelijkheden voor publieke organisaties (zoals sociaal domein, zorg en veiligheid bij gemeenten), private partijen en samenwerkingsverbanden om onderling relevante informatie uit te wisselen om georganiseerde criminaliteit tegen te gaan of fraude te voorkomen worden verbeterd.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor informatiedeling. Nog niet zo zeer voor grensoverschrijdende deling alsook het versterken van grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden.</li> </ul>
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We gaan internationaal klimaatverandering tegen. De VVD wil maatregelen bij voorkeur Europees nemen, omdat dit effectiever is dan alleen nationaal beleid en het zorgt voor een gelijk speelveld in de EU. De VVD wil minder overlappende maatregelen die in de praktijk tot meer complexiteit en kosten leiden.</li> <li>- Minder modellen, meer meten. We zetten zo snel mogelijk in op bedrijfsspecifieke meetmethodes, zo weet elke ondernemer wat hij uitstoot. We gaan de gebieden in en kijken naar de daadwerkelijke staat van de natuur.</li> <li>- We zorgen voor een elektriciteitssector zonder CO<sub>2</sub>-uitstoot in 2035. Hierbij zetten we in op tenminste vier grote kerncentrales en de bouw van meerdere kleine kerncentrales.</li> <li>- We betrekken bewoners bij duurzame energie. Inwoners weten immers zelf het beste waar in hun regio ruimte is voor wind- en zonne-energie. Wel voeren we heldere afstandsnormen in voor Wind op Land, zodat het draagvlak voor windenergie blijft. We maken het makkelijker om energiecoöperaties te starten. Dit doen we door wet- en regelgeving eenvoudiger te maken.</li> <li>- We zorgen voor effectief en actief natuurbeheer. Jagers spelen een belangrijke rol, daarom vernieuwen we wetgeving zodat de staat van een diersoort regionaal wordt bepaald en ontwikkelen we een nieuw telprotocol.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Meer geharmoniseerd beleid kan ook de grensoverschrijdende regio en projecten ten goede komen. Afwijkende maatregelen kunnen voor grenseffecten zorgen.</li> <li>- Natuur houdt niet op aan de grens, geen specifieke plannen hoe om te gaan met de grensoverschrijdende aard van natuur.</li> <li>- Plannen voor kernenergie, de buurlanden bouwen dit juist af: kan leiden tot politieke spanning tussen buurlanden en afbreuk positieve relaties.</li> <li>- Zijn de afstandsnormen voor Wind op Land ook grensoverschrijdend afgestemd?</li> <li>- Energiecoöperaties en inspraak: ook grensoverschrijdend mogelijk? In grensgebied is daar behoefte aan.</li> <li>- Regionale bepaling van de staat van een diersoort, wordt daar de regio aan de grens afgebakend?</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Onze Nederlandse industrie is van groot belang voor onze verdien capaciteit. Ondanks de ruimtelijke en ecologische beperkingen moeten we voor economische groei zorgen. Dat is een voorwaarde om vrij en welvarend te kunnen leven.</li> <li>- Nederland is sterk in de samenwerking tussen internationale bedrijven, het mkb, start-ups en scale-ups, kennisinstellingen en de overheid. In deze 'ecosystemen' worden innovatieve producten voor consumenten en het bedrijfsleven gemaakt waarmee bijvoorbeeld de uitstoot van CO<sub>2</sub> en stikstof omlaag kan én het toekomstige verdienvermogen van Nederland wordt gecreëerd.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Hierbij rijst de vraag hoe grensoverschrijdend kan worden omgegaan voor ruimtelijke en ecologische beperkingen.</li> <li>- Aandacht voor internationale samenwerking. Geen concrete aandacht voor hoe bijvoorbeeld grensoverschrijdende ecosystemen en samenwerking tussen instellingen versterkt kan worden.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Nederland kent met de Brainport en de bedrijvigheid rondom de TU Delft en de WUR verschillende regio's waar innovaties zich in razendsnel tempo ontwikkelen. Deze regio's lopen echter steeds meer aan tegen bijvoorbeeld een tekort aan technisch geschoold personeel en netcongestie. We gaan samen met de regio's deze problemen oplossen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Netcongestie en personeel als probleem in grensgebieden: grensoverschrijdende (gedeeltelijke) oplossingsrichtingen worden niet benoemd.</li> </ul>
<p><i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Wij willen dat Nederlanders zich goed vertegenwoordigd voelen en weten, wat hun situatie ook is en in welke regio ze ook wonen. Daarom versterken we de positie van de Tweede en Eerste Kamer, zodat zij hun taak als wetgever en controleur van de macht goed kunnen uitvoeren. Goede wetgeving is wetgeving die in de praktijk goed uitvoerbaar is, en daar moet op alle niveaus meer oog voor komen.</li> <li>- Dat betekent dat de Rijksoverheid meer dan voorheen de regionale mogelijkheden als vertrekpunt van handelen moet nemen, en dat specifieke aandacht gericht moet worden op de aantrekkelijkheid en het verdienvermogen in die gebieden waar de welvaart het laagst is. Rond een havenstad of hightech-regio liggen andere keuzes voor de hand dan in een voormalig veengebied of grensregio. De diversiteit van ons land moeten we niet problematiseren, maar juist benaderen als onze kracht.</li> <li>- En bij het oplossen van de uitdagingen moet de overheid veel meer regiogericht gaan werken. Dat betekent dat bij het opstellen van beleid meer rekening gehouden moet worden met verschillen tussen regio's, met meer ruimte voor maatwerk en differentiatie. Bij de totstandkoming van nieuw beleid toetsen we wat de effecten daarvan op de regio zijn.</li> <li>- Eenduidig en uitvoerbaar beleid. Bij de totstandkoming van beleid en wetten moet worden gekeken of de uitvoering dat beleid ook waar kan maken. We gaan door met de uitvoeringstoets bij nieuw op te stellen wetgeving en met de invoeringstoets nadat wetten in werking zijn getreden.</li> <li>- Daarom moeten strengere nationale koppen bovenop EU-wetgeving vermeden worden en zetten we in op EU-wetgeving die de Europese interne markt verder harmoniseert.</li> <li>- Voor Nederlanders in het buitenland maken we overheidsdiensten waar mogelijk digitaal toegankelijk, bij langdurig verblijf in het buitenland maken we het makkelijker het Nederlanderschap te behouden, en bij nieuwe wetten en regels houden we meer rekening met de gevolgen voor deze groep.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Goed dat aandacht bestaat voor goede wetgeving en de uitvoerbaarheid ervan. Dit houdt voor grensregio's ook in dat aandacht op alle niveaus is voor de grenseffectentoets.</li> <li>- Aandacht voor regionale mogelijkheden. Voor grensgebieden constateerde het adviesrapport 'Elke regio telt' onlangs nog het belang van kansen die over de grens liggen. Dit vergt investeringen in grensoverschrijdende samenwerking om deze ook tot realisatie te brengen.</li> <li>- Min of meer een oproep voor een 'regio-toets'. Voor grensregio's hangt dit nauw samen met de grenseffectentoets die al bestaat. Voor de kwaliteit van dergelijke toetsen dient ook geïnvesteerd te worden in voldoende tijd en middelen om dit te doen.</li> <li>- Ook bij de invoeringstoets kan naar de grensoverschrijdende effecten ex-post worden gekeken.</li> <li>- Inzetten op Europese interne markt zorgt niet automatisch ook voor een versterkte grensoverschrijdende markt.</li> <li>- Er is aandacht voor Nederlanders in het buitenland. Minder met buitenlanders in Nederland, zoals toegang tot digitale diensten en democratische rechten.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma Nieuw Sociaal Contract: Tijd voor herstel.

### Algemene gegevens

- Het programma telt 80 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 2 maal genoemd, in de context van stimuleren grensregio's en specifieke problemen rond stikstof en regionaal gebiedsproces grensgebieden.
- ✓ **'Grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 6 maal genoemd, in de context van grensoverschrijdende detachering, criminele netwerken, grenseffecten van accijnzen, samen werken in Europa op grensoverschrijdende problemen, goed nabuurschap en concrete resultaten als infrastructuurnetwerken en grensarbeid.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 1 maal genoemd, in de context van investeren in goed nabuurschap.
- ✓ De **buurlanden** worden 10 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van goed nabuurschap, waterkwaliteit, taalvaardigheid, OV-verbindingen.
- ✓ **Aparte paragraaf 'Goed nabuurschap'**

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Wij pleiten voor een bewust, actief en selectief migratiebeleid, dat rekening houdt met de draagkracht van de Nederlandse samenleving. Arbeidsmigranten van buiten de EU willen we selectief toelaten op basis van wat de Nederlandse arbeidsmarkt nodig heeft. Hiervoor kan een puntensysteem naar het Canadees model worden ingesteld, al dan niet samen met andere landen, waarbij bij de toelating van migranten onder andere hun leeftijd, opleiding, ervaring en talenkennis worden meegewogen.</li> <li>- Binnen de EU verkennen we hoe we meer grip kunnen krijgen op arbeidsmigratie, zoals grensoverschrijdende detachering. Onder</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Selectief migratiebeleid op basis van Nederlandse arbeidsmarkt. Dit houdt geen rekening met de specifieke behoeften van een euregionale arbeidsmarkt voor grensgebieden? Euregionale aanpak voor puntensysteem?</li> <li>- Als arbeidsmigratie aan banden wordt gelegd betekent dat ook direct iets voor de controle</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>bepaalde omstandigheden moeten lidstaten weer de mogelijkheid krijgen om de instroom van arbeidsmigranten te reguleren.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Alle werkenden krijgen daarom een persoonlijk ontwikkelbudget, dat hen in staat stelt om zich persoonlijk te blijven ontwikkelen.</li> <li>- Regionale samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en decentrale overheden (de zogenaamde triple helix) versterken. Naast financiering gaat het hierbij vooral om gezamenlijke inzet op strategie, internationalisering en digitalisering.</li> <li>- Meer oog komt voor de sterke regionale clusters van kennisinstellingen, onderwijs, bedrijfsleven en overheden in de verschillende regio's, zoals Food Valley, Twente of Chemelot. Vaak vormen deze clusters afzonderlijk en tezamen cruciale schakels in de nationale of Europese maakindustrie.</li> <li>- De economie van regio's moet versterkt worden. De bereikbaarheid van werklocaties is een integraal onderdeel van het ruimtelijk-economisch beleid; het gaat hierbij zowel om de regionale bereikbaarheid van bedrijven voor werkenden als om de onderlinge verbinding van regionale clusters via weg en spoor.</li> <li>- Grensoverschrijdende samenwerking moet tot concrete resultaten leiden. Zo [...] moet er overleg zijn over sociale zekerheid en belastingen voor grensarbeiders.</li> </ul>	<p>aan de grens. Wat kunnen de consequenties zijn voor de grensregio's? Inbreuk EU vrijheden?</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Ontwikkelbudget ook voor grensarbeiders?</li> <li>- Hoe realiseer je de triple helix regionale samenwerking in grensgebieden? Ook met partners over de grens voor wat betreft genoemde inzet.</li> <li>- De economie van de grensregio's betekent in grensgebieden ook aandacht voor de samenwerking met de buurlanden. Dat betekent extra inzet en tijd op netwerkontwikkeling en afstemmen van verschillende regelgeving en ook langere termijnen om zaken te realiseren.</li> <li>- Versterking van grensoverschrijdende economie en arbeid vergt meer inspanningen wat betreft grensoverschrijdende samenwerking. Ruimtelijk-economisch beleid is momenteel nog onvoldoende grensoverschrijdend afgestemd.</li> <li>- Aandacht voor problematiek grensarbeiders. Zonder concrete oplossingsrichtingen.</li> </ul>
<p>Zorg &amp; Welzijn</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Wij streven naar gezondheid in alle beleidsdomeinen. Dit betekent concreet dat alle sectoren (en niet alleen de gezondheidszorg) moeten samenwerken om de gezondheid te verbeteren, bijvoorbeeld door een omgeving te creëren die bewegen, lopen en fietsen (bij voorkeur op een niet-elektrische fiets) stimuleert, ervoor te zorgen dat onze lucht en water schoon zijn en ervoor te zorgen dat kinderopvang en onderwijs van goede kwaliteit zijn.</li> <li>- We bouwen voort op het Integraal Zorgakkoord (IZA). Wij ondersteunen dat er een regionaal samenhangend zorgaanbod komt, waarbij zorgaanbieders, zorgverzekeraars, welzijnswerk en overheden bindende afspraken maken over de toegankelijkheid, beschikbaarheid en betaalbaarheid. Bij regionale afspraken moeten ook de langdurige zorg en gehandicaptenzorg betrokken worden.</li> <li>- Door middel van inzet van opleidingsfondsen en het persoonlijk ontwikkelbudget stimuleren we zijinstroom en herintreders in de zorg.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kwaliteit lucht en water in de buurt van grenzen betekent concrete afspraken met de buurlanden. Hoe wordt genoemd streven vertaald in dergelijke afspraken met onze buurlanden?</li> <li>- Geldt in het Integraal zorgakkoord ook dat zorgaanbieders in buurlanden worden betrokken in grensregio's?</li> <li>- Aandacht voor eenvoudigere erkenning van buitenlandse diploma's, o.a. ten gunste van</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>De drempel om in te stromen moet lager worden door meer gebruik te maken van deelcertificaten en vrijstellingen vanwege kennis en ervaring op andere gebieden. Ook willen we een eenvoudiger erkenning van buitenlandse diploma's en een betere begeleiding van statushouders.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- De overheid legt de landelijke standaarden van het Elektronisch Patiëntendossier vast, samen met zorgprofessionals en patiëntenorganisaties.</li> <li>- Er komt een strategie voor het waarborgen van de voedselzekerheid op nationaal niveau.</li> <li>- We gaan ongezonde suikerhoudende dranken zwaarder belasten en voeren een nationale accijns op e-sigaretten in.</li> <li>- Een nieuw kabinet moet investeren in de structurele samenwerking met de regio. We pleiten ervoor dat het kabinet met alle provincies een strategische investeringsagenda opstelt, waarin afspraken staan over economische ontwikkeling, bereikbaarheid en cultuur. Deze afspraken vervangen de bestaande regiodeals en worden leidend voor de toekenning van rijksbudgetten uit de begroting. Het regionale bedrijfsleven, onderwijs, maatschappelijke organisaties en gemeenten worden hierbij actief betrokken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- grensarbeiders en uitwisseling personeel in grensoverschrijdende regio. Effecten deelcertificaten in erkenningsprocedures nog onbenoemd.</li> <li>- Ook van belang dat EPD grensoverschrijdend interoperabel danwel afgestemd is.</li> <li>- Geen benoeming van afstemming grensoverschrijdend in euregio of Benelux-verband?</li> <li>- Grenseffecten mogelijk: weglekeffecten naar buurlanden.</li> <li>- Aandacht voor de regio, met investeringsagenda. De grensoverschrijdende partners ten behoeve van een grensoverschrijdend gedragen agenda worden niet genoemd.</li> </ul>
<p><i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We verkennen de invoering van een ticket voor onbeperkt reizen door het hele land in de daluren voor een bedrag per maand, naar Duits voorbeeld.</li> <li>- We zetten in op een betaalbaar en toegankelijk Europees HSL-treinnetwerk. De verbinding met de grote steden in Europa wordt verbeterd, zodat het aandeel kortafstandsvluchten tot 750 km vanaf Schiphol kan worden beperkt.</li> <li>- Grensoverschrijdende samenwerking moet tot concrete resultaten leiden. Zo dienen de treinverbindingen met België verbeterd te worden, streven we naar een goede aansluiting van Nederlandse (grens)steden op het Duitse HSL-netwerk [...].</li> <li>- We bevorderen het goederenvervoer via de binnenvaart, short sea en spoor en versterken het landelijk netwerk van binnenhavens en overslagfaciliteiten.</li> <li>- Er komt een vliegbelasting voor kleine vliegtuigen zoals privéjets en we zetten in op internationale afspraken over belastingen voor de luchtvaart (btw op vliegtickets, accijns op kerosine, vliegbelasting).</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Voorbeeld van het Deutschlandticket: ook voor grensoverschrijdende verbindingen in grensgebied?</li> <li>- Aandacht voor transnationale verbindingen, met concretere plannen dan voor de grensoverschrijdende verbindingen.</li> <li>- Nog geen aandacht voor grensoverschrijdende aspecten voor een dergelijke modal shift.</li> <li>- Grenseffecten mogelijk: weglekeffecten naar buurlanden. Grensoverschrijdende afspraken inderdaad als mitigerend beleid.</li> </ul>
<p><i>Onderwijs &amp; Cultuur</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De instroom van buitenlandse studenten wordt gerelateerd aan de beschikbare capaciteit aan woonruimte en opleidingsplaatsen in</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Consequenties voor opleidingsinstituten in het grensgebied nog onbekend: ook de</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>studentensteden. Hierbij kan worden gedifferentieerd naar regio en naar sector.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Opleidingen in het hoger onderwijs worden standaard weer grotendeels in de Nederlandse taal aangeboden; ook dit zal het aantal internationale studenten verminderen. Uitzonderingen voor bepaalde studies blijven mogelijk.</li> <li>- We houden ons aan de verplichtingen uit het Europees Handvest en het Kaderverdrag om in het onderwijs goed aandacht te besteden aan regionale geschiedenis, cultuur en taal, zoals het Fries, Nedersaksisch, Limburgs, Jiddisch en Sinti-Romanes. Wij erkennen het belang van andere Europese (taal)minderheden en bevorderen de samenwerking tussen de verschillende taalregio's.</li> <li>- We vinden het belangrijk om – naast het Engels – ook de taalvaardigheid in Duits en Frans in het (beroeps)onderwijs te blijven stimuleren.</li> </ul>	<p>grensoverschrijdende capaciteiten voor studentenhuysvesting beeld?</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Sturing op minder internationale studenten middels Nederlandse taal: effecten voor grensregio's onbenoemd, waar de Nederlandse taal niet de voornaamste taal van de euregio hoeft te zijn.</li> <li>- Positieve ambities voor talen. Beide zijn positief voor grensoverschrijdende samenwerking en het dagdagelijkse leven in het grensgebied. Nog onduidelijk hoe het gerealiseerd moet worden.</li> </ul>
<p><i>Veiligheid</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We koesteren de waterschappen; zij waarborgen de bestuurlijke aandacht voor veiligheid tegen overstroming en waterbeheer. Dit is een bestaansvoorwaarde voor ons land.</li> <li>- Daarom zetten we in op lokale preventieve programma's en het voorkomen van nieuwe misdrijven. Het is heel belangrijk om te weten wat er in de wijk speelt, om te voorkomen dat mensen afglijden in de criminaliteit.</li> <li>- Door internationaal te opereren zorgen criminelen ervoor dat opsporing, vervolging en berechting worden bemoeilijkt. Ook maken zij vaak meer winst bij internationale activiteiten. Daarom willen wij inzetten op slimmere en intensievere, creatieve internationale samenwerking om grensoverschrijdende criminele netwerken op te rollen.</li> <li>- We pleiten voor een evaluatie van de aanpak via expertisecentra (RIEC, LIEC) voor de bestrijding van ondermijnende criminaliteit. Er gaat veel geld naar deze aanpak, en de doelen zijn ambitieus, maar de effectiviteit is amper te controleren. Het is belangrijk om te evalueren of de doelen worden gehaald en hoe de effectiviteit van de expertisecentra kan worden vergroot.</li> <li>- Nederland moet voorbereid zijn op een langdurige grootschalige epidemie. Hiervoor moeten medische en operationele diensten hun paraatheid vergroten en regelmatig oefenen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Wat betreft veiligheid en waterbeheer bestaan nog verbeteringen voor grensgebieden door concrete afspraken en structuren met buurlanden.</li> <li>- Voor succesvolle preventie in grensgebieden leert de ervaring ook dat de aanpak grensoverschrijdend dient te zijn</li> <li>- In grensgebieden zal er extra inzet moeten worden gepleegd om de samenwerking met buurlanden op te lijnen. Voor de specifieke situatie in grensgebieden wordt gevraagd om in dit programma daar ook extra aandacht aan te besteden.</li> <li>- Initiatieven als EURIEC beogen het verbeteren van deze grensoverschrijdende aanpak.</li> <li>- Geen vermelding van grensoverschrijdende protocollen ter versterking van paraatheid in grensgebieden.</li> </ul>
<p><i>Energietransitie &amp; Klimaat</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We houden in de wetgeving oog voor de sociaaleconomische gevolgen van maatregelen, zoals ook de EU-richtlijn stikstof emissie bepaalt. Dit betekent dat er bestuurlijke afwegingsruimte hoort te zijn bij het</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Grenswaarden stikstof emissiewaarden afstemmen met buurlanden: mogelijke euregionale aanpak voor stikstof?</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>vergunnen van activiteiten met een beperkte stikstofemissie. We introduceren een wetenschappelijk onderbouwde en juridisch houdbare grenswaarde, die in lijn ligt met de grenswaarde in de ons omringende landen.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- In en rond Natura 2000-gebieden nemen we gebiedsgerichte maatregelen voor het behoud of herstel van de natuur. We houden rekening met de specifieke problemen in grensgebieden.</li> <li>- Zon, wind, geothermie, groen gas, waterstof en kernenergie hebben de toekomst. De overheid dient de regie te voeren over de energietransitie ten behoeve van haar inwoners en ondernemers.</li> <li>- De overheid treft de nodige ruimtelijke reserveringen voor windparken en waterstofproductie. We treffen voorbereidingen voor de bouw van ten minste twee nieuwe kerncentrales en verkennen daarnaast actief de mogelijkheden voor Small Modular Reactors (SMR's).</li> <li>- Het energienetwerk moet worden verzaamd met het oog op de voortgaande elektrificatie van huishoudens en het bedrijfsleven, zowel (inter)nationaal als regionaal. Op het tempo en de volgorde van investeringen moet meer landelijke en provinciale regie komen.</li> <li>- We willen strengere afspraken maken met buurlanden over de waterkwaliteit van de Rijn, de Maas en de Schelde.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor grensgebieden in gebiedsgerichte maatregelen: op welke wijze wordt dit vormgegeven en gerealiseerd?</li> <li>- Zon, wind, geothermie, groen gas, waterstof en kernenergie hebben de toekomst en hebben ook ruimte en infrastructuur nodig. Hoe kan dit in grensgebieden worden gerealiseerd als dit directe afstemming met de buurlanden betekent?</li> <li>- Kernenergie als gevoelig punt met buurlanden.</li> <li>- Geen aandacht voor euregionale oplossingen en samenwerking ten behoeve van energienetwerk.</li> <li>- Aandacht voor grensoverschrijdende dimensie van water en waterkwaliteit.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	-	-
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We moeten in Europa samen optrekken als het gaat om wereldhandel, het verminderen van de afhankelijkheid van strategische goederen en grondstoffen, het afdwingen van een gelijk speelveld voor onze bedrijven en het veiligstellen van technologie. Door samen te werken krijgen we meer grip op grensoverschrijdende problemen zoals migratie, de uitstoot van CO2 en de macht van de grote (tech)bedrijven.</li> <li>- Wij zijn geen voorstander van een 'ever closer union'. Binnen Europa bepleiten we een stevige opstelling van Nederland, constructief maar realistisch, zonder sluipende overdrachten van taken, bevoegdheden en budgetten die de nationale soevereiniteit uithollen.</li> <li>- De Kamer moet EU-beleid en -regelgeving actiever toetsen op subsidiariteit, proportionaliteit en verwachte effecten. Wij vinden het van belang dat de Kamer bij grote en potentieel verstrekkende nieuwe EU-initiatieven een rapporteur benoemt.</li> <li>- We blijven werken aan een goede verstandhouding met onze buurlanden Duitsland, België/Luxemburg (Benelux) en het Verenigd Koninkrijk, alsook met Frankrijk. We hechten aan de bijzondere samenwerking met</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Samenwerking ten behoeve van gezamenlijke problemen, minder concreet over welke afspraken er gelden en de wijze waarop samenwerking vormgegeven moet worden.</li> <li>- Beperkt Europa en integratie/harmonisatie. Dat kan voor grensregio's betekenen dat bepaalde zaken nationaal en afwijkend blijven.</li> <li>- Meer aandacht voor EU beleid en regelgeving, dat is positief. Zeker als grenseffecten in de effectenbeoordeling wordt meegenomen, alsook de afstemming met buurlanden.</li> <li>- Positieve opmerking voor grensoverschrijdende samenwerking en versterking van horizontale integratie tussen</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>Vlaanderen vanwege de gemeenschappelijke taal en culturele wortels, alsook met de aangrenzende Duitse deelstaten Nordrhein-Westfalen en Niedersachsen. Niet alleen het kabinet, maar ook de Kamer moet in de relatie met buurlanden investeren.</p> <ul style="list-style-type: none"><li>- We stimuleren de samenwerking in grensregio's op het gebied van onder meer onderwijs, arbeidsmarkt, bereikbaarheid en onderlinge hulp en dienstverlening.</li><li>- Tevens wordt bezien wat het maatschappelijk effect van regelgeving is op initiatieven in de samenleving en of er onbedoelde neveneffecten voor burgers zijn. Deze analyse wordt een jaar na invoering herhaald.</li></ul>	<p>buurlanden. Geen afzonderlijke maar gezamenlijke verantwoordelijkheid om de relatie met buurlanden te verstevigen: vergt continue aandacht en investeringen.</p> <ul style="list-style-type: none"><li>- Positief voor grensregio's, maar nog zonder concrete voorstellen of initiatieven. Zoals versteviging netwerken en structuren.</li><li>- Voor grensregio's houdt dit ook de huidige grenseffectentoets in.</li></ul>



## Verkiezingsprogramma GroenLinks-PvdA: Samen voor een hoopvolle toekomst

### Algemene gegevens

- Het programma telt 92 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 1 maal genoemd, in de context van Nedersaksenlijn.
- ✓ **'Grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 2 maal genoemd, in de context van een bereikbaar treinnet en grenslijnen en grensoverschrijdende en ondermijnende criminaliteit.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 12 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van treinverbindingen, waterstofhub, ecosysteem en Belgische en Duitse voorbeelden van Klimaatticket, Maut-heffing en voorkoming gokverslaving.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We introduceren een nieuw Huis van de Arbeid. Hier kunnen mensen online en fysiek terecht met al hun vragen over werk, loopbaan, scholing, begeleiding naar werk en het ontwikkelingsbudget. Ook werkgevers kunnen terecht bij het Huis voor gratis advies over goed werkgeverschap, duurzame inzetbaarheid en het begeleiden van mensen met een beperking. De loketten worden georganiseerd door gemeenten, het UWV, werkgevers- en werknemersorganisaties en de regionaal werkende onderwijsinstellingen, met structurele steun van de overheid.</li> <li>- Stapsgewijs zorgen we ervoor dat alle kinderen alle dagen van de werkweek gratis naar de kinderopvang en de bso kunnen.</li> <li>- We koesteren het individuele recht om binnen de EU in een ander land te werken als een groot goed, maar maken een einde aan de uitbuiting van arbeidsmigranten als verdienmodel voor werkgevers. Deze vorm van arbeidsmigratie zal dus afnemen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor de grensoverschrijdende arbeidsmarkt kan hiervoor aangesloten worden bij de Grensinformatiepunten en de Service Grensoverschrijdende Arbeid. Deze instellingen hebben ook nood aan meer en structurele steun van de overheid.</li> <li>- Geldt dit ook voor grensarbeiders / gezinnen die wonen aan de andere kant van de grens?</li> <li>- Onduidelijk hoe gestuurd wordt op minder arbeidsmigratie, behalve einde maken aan uitbuiting. Erkenning van het fundamentele EU recht op vrij verkeer.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
<p><i>Zorg &amp; Welzijn</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Wij gaan de brede welvaart van alle regio's van Nederland bevorderen. We kijken daarbij naar samenhang in kansen op werk, gezondheid, onderwijs en een gezonde en veilige leefomgeving.</li> <li>- Ook in Zeeland blijven voorzieningen, waaronder goede zorg, dichtbij en goed bereikbaar voor alle Zeeuwse inwoners.</li> <li>- In een nieuwe Nationale Omgevingsvisie werken we uit hoe we de ruimtelijke ontwikkeling van de grote transities waarvoor we staan – zoals de volkshuisvesting, de transitie naar een natuurinclusieve en dierwaardige landbouw, herstel en uitbreiding van de natuur, de energietransitie en duurzame mobiliteit – concreet gaan vormgeven.</li> <li>- Zorginstellingen moeten makkelijker kunnen samenwerken en de overheid moet de regie nemen waar dat nodig is. We ondersteunen zorginstellingen in de omvorming tot zorgcoöperaties en ondersteunen burgers en zorgverleners in de vorming van nieuwe zorgcoöperaties. In de overgangsfase van zorgverzekeraars naar zorgfondsen krijgt in iedere regio één zorgverzekeraar de taak om regionale zorgafspraken te maken met zorgaanbieders, die alle verzekeraars in die regio moeten volgen.</li> <li>- Waar je ook woont, de ambulance moet je altijd op tijd kunnen bereiken om je naar een ziekenhuis in de buurt te brengen. We gaan de verschraving van zorgvoorzieningen actief tegen en zetten in op het behoud van streekziekenhuizen.</li> <li>- Wanneer het nodig is en toegestaan door de patiënt, moeten zorggegevens snel gedeeld kunnen worden tussen zorgverleners en verschillende aanbieders. Dit geldt binnen het zorgdomein, maar ook tussen het zorgdomein en het sociaal domein. Voor acute zorg van groot gezondheidsbelang krijgen zorgverleners inzage in informatie, tenzij je aangeeft toestemming te onthouden (opt-out).</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor de samenhang in kansen in grensregio's dient de grensoverschrijdende dimensie meegenomen te worden, in lijn met 'Elke regio telt'.</li> <li>- De grensoverschrijdende afstemming wat betreft ruimtelijke ordening is momenteel onvoldoende voor grensregio's en de grensoverschrijdende opgaven, blijkt uit ITEM-onderzoek.</li> <li>- Regionale zorgafspraken: voor grensregio's dienen deze afspraken ook grensoverschrijdend te worden gemaakt opdat patiëntenmobiliteit onbelemmerd kan plaatsvinden indien passend.</li> <li>- De inzet en voorziening van ambulances en zorg kan in grensregio's versterkt worden door middel van samenwerking over de grens. Hiervoor bestaan reeds initiatieven en afspraken waarop gebouwd kan worden.</li> <li>- Deling van zorggegevens over de grens is nog problematisch. Hier dient ook specifiek aandacht voor te bestaan.</li> </ul>
<p><i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Daarom komt er op korte termijn voor iedereen een Klimaatticket, naar Duits voorbeeld. Ook zetten we ons ervoor in om samen met de Duitse regering en de verschillende deelstaten het Nederlandse Klimaatticket ook in Duitsland te laten gelden als Deutschlandticket, en vice versa. Hierdoor wordt internationaal reizen versimpeld en wordt er een stap gezet richting één Europees ticketingsysteem.</li> <li>- We zetten ons er ook actief voor in om het internationaal trein- en busvervoer uit te breiden en schrijven met de buurlanden aan een langetermijnstrategie om dit mogelijk te maken. Om de vooruitgang te waarborgen en de doelen tijdig te halen, stellen wij voor om jaarlijks de voortgang met de relevante overheden te bespreken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor grensoverschrijdende werking van een dergelijk Klimaatticket. Dat zou het grensoverschrijdend OV aantrekkelijker en makkelijker kunnen maken. Goed voorbeeld van horizontale integratie: bottom-up ontwikkelingen ten gunste van integratie aan en over de grens.</li> <li>- Sterk dat een gezamenlijke langetermijnstrategie wordt opgemaakt met de buurlanden inclusief periodieke monitoring.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Samen met onze buurlanden onderzoeken we welke grenslijnen in ere hersteld kunnen worden.</li> <li>- We gaan de Lelylijn aanleggen tussen Groningen en de Randstad en in internationaal verband als HSL naar Noord-Duitsland, Denemarken en Zweden en we gaan de planvorming en aanleg zoveel als mogelijk versnellen. Hierbij gaan we bestaande projecten, plannen en ideeën op elkaar aansluiten en optimaliseren.</li> <li>- We zorgen voor meer capaciteit en snelheid op de spoorlijnen Utrecht-Zwolle, Amsterdam-Amersfoort-Enschede en Utrecht – Arnhem – Oberhausen. Ook zorgen we dat de IC Den Haag – Eindhoven om en om doorgaat naar Düsseldorf en Aachen, om zo ook Zuid-Nederland goed aan te sluiten op het Duitse ICE-netwerk.</li> <li>- Drenthe profiteert van de aanleg van de Nedersaksenlijn die de economische ontwikkeling versterkt en Noord- en Oost-Nederland via de grensregio verbindt.</li> <li>- We versnellen de invoering van betalen naar gebruik voor automobilisten, zodat de vervuiler gaat betalen. We differentiëren naar plaats en tijd.</li> <li>- Om files te bestrijden gaan we vrachtverkeer zwaarder belasten naar Duits voorbeeld (Maut-heffing).</li> <li>- Samen met onze buurlanden bouwen we aan een Noordwest-Europese waterstofhub.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Dit vereist ook structuur en middelen voor de samenwerking.</li> <li>- Aandacht voor transnationale / grensoverstijgende verbindingen, met name naar het noorden in Europa en het noordelijke deel van buurland Duitsland. Minder duidelijk of de grensregio ook van deze verbindingen gebruik kan maken.</li> <li>- Verbinding van Den Haag – Eindhoven naar Düsseldorf en Aachen als verbinding van Zuid-Nederland op ICE Netwerk: aandacht voor goede aansluiting van de grensregio op deze verbinding (stopt ook in de grensregio zelf).</li> <li>- Nedersaksenlijn als verbinding van Oost- en Noord-Nederland <i>via</i> grensregio: onduidelijk of grensregio hier ook gebaat bij is (en hoe).</li> <li>- Dit kan grenseffecten hebben, indien niet afgestemd op systematiek buurlanden.</li> <li>- Duitse Maut-heffing was in strijd met EU recht en benadeelde de grensregio (Grenseffectendossier 2017).</li> <li>- Goed streven, nog onduidelijk op welke wijze (hoe?).</li> </ul>
Onderwijs & Cultuur	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We leggen landelijk vast welke ondersteuning ieder kind minimaal moet krijgen, rekening houdend met regionale en lokale omstandigheden. Leraren moeten in de lerarenopleiding al goed worden voorbereid op de omgang met zorgleerlingen en leerlingen die specifieke ondersteuning nodig hebben.</li> <li>- Lokale overheden krijgen daarnaast de bevoegdheid om samenwerking tussen schoolbesturen af te dwingen. Samenwerkende scholen gaan gezamenlijke invalpools oprichten, met leraren die inspringen bij ziekte of uitval, zodat we de dure inhuur via commerciële uitzendbureaus kunnen uitbannen.</li> <li>- Voor alle stages, ook voor hbo'ers of de universiteit, voeren we een minimale stagevergoeding in.</li> <li>- We scherpen de Wet op hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek aan, zodat de keuze voor Engelstalige opleidingen beter onderbouwd wordt. Van de minister verwachten we strenger toezicht.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Introductie van landelijke normen: worden daarbij de grensoverschrijdende aspecten ten behoeve van grensregio's (denk aan buurtalenonderwijs, euregionale competenties) ook voldoende meegenomen?</li> <li>- Kan voor deze inspanningsverplichting ook samenwerking in het buurland worden aangegaan? Dit kan behulpzaam aan de grens, maar vereist noodzakelijke afwijkingen in wet- en regelgeving en investeringen.</li> <li>- Bij grensoverschrijdende stages kan een vergoeding gevolgen hebben voor sociale zekerheid. Dit dient te worden voorkomen.</li> <li>- Onduidelijk hoe deze aanscherping rekening houdt met instellingen in de grensregio.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
<i>Veiligheid</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We streven naar ambitieuzere naleving van het door Nederland geratificeerde Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen.</li> <li>- We voeren een landelijk algemeen vuurwerkverbod in.</li> <li>- We legaliseren softdrugs en drugs zoals MDMA, paddo's en andere middelen met aantoonbaar weinig risico. Regulering, legalisering en verantwoorde recreatie is niet voor niets ook wereldwijd de trend.</li> <li>- Verder [...] komt er specifiek aandacht voor de aanpak van georganiseerde, grensoverschrijdende en ondermijnende criminaliteit. (voor de Provincie Limburg)</li> <li>- Ook pleiten we binnen de EU voor een solide uitwerking van het noodplan voor voedselvoorziening en -zekerheid in tijden van crises, zoals pandemieën. Bij het bestrijden van pandemieën dient een zorgvuldige en transparante afweging van mensenrechten te worden gemaakt.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Regionale talen kunnen ook zorgen voor een betere verbinding over de grens.</li> <li>- Grenseffecten mogelijk: Grenseffectenrapportage 2022.</li> <li>- Ook hier zijn grenseffecten mogelijk, geen aandacht voor eventuele mitigerende maatregelen.</li> <li>- Aandacht voor grensoverschrijdende criminaliteit ten behoeve van Provincie Limburg, niet bijgestaan met concrete plannen en samenwerking met buurlanden.</li> <li>- O.a. ITEM-onderzoek naar COVID-pandemie heeft laten zien dat er ook noodzaak is aan grensoverschrijdende plannen en afspraken.</li> </ul>
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Obstakels voor de oprichting van energiecoöperaties nemen we weg. Dit doen we onder andere door: subsidies voor energiecoöperaties te verbreden van de opwek van elektriciteit naar andere energie-gerelateerde activiteiten, energiecoöperaties fiscaal gunstig te behandelen en ze een plek te geven in relevante wetgeving en beleidsplannen en door energiecoöperaties aandacht te geven bij aanbestedingen en tenders vanuit de overheid. Bij nieuwe projecten voor windmolens en zonnepanelen krijgen omwonenden en lokale voorzieningen de mogelijkheid om mee te profiteren van de opbrengsten.</li> <li>- We zetten in op innovatieve en schaalbare oplossingen die schommelingen in vraag en aanbod van elektriciteit opvangen. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om plaatselijke regionale opslag zoals opslag van elektriciteit in batterijen of warmtebuffers, smart grids en het verkleinen van pieken in de vraag en opwek van elektriciteit (peak shaving).</li> <li>- Ook komt er een Nationaal Uitvoeringsplan, waarin expliciete keuzes worden gemaakt over welke infrastructuur waar en wanneer beschikbaar komt. Zo bieden we zowel producenten als afnemers van duurzame energie de zekerheid die nodig is om duurzame investeringen te doen. Om grensoverschrijdende voordelen voor de energietransitie te behouden wordt TenneT niet opgesplitst in een Nederlands en een Duits deel.</li> <li>- Geen nieuwe kerncentrales.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor energiecoöperaties en het stimuleren hiervan. Het ontbreekt echter aan het grensoverschrijdende component in grensregio's. Kunnen grensoverschrijdende coöperaties ook worden opgericht en fiscaal gestimuleerd?</li> <li>- Inspraak van omwonenden: in grensregio's dient ook rekening te worden gehouden met de inwoners aan de andere kant van de grens.</li> <li>- Innovatieve en schaalbare oplossingen kunnen ook worden gevonden door het beter afstemmen en aansluiten van verbindingen en vraag/aanbod over de grens.</li> <li>- Een nationaal plan wordt benoemd, waarna de grensoverschrijdende voordelen: voor een goede uitvoering in de grensregio's is de afstemming en samenwerking over de grens van belang. Een nationaal ingericht plan dient daar voldoende aandacht, ruimte en afstemming voor te hebben.</li> <li>- Dat rijmt met het beleid van de buurlanden.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Als eerste stap in het geven van rechten aan de natuur, werken we aan rechtspersoonlijkheid voor een specifiek ecosysteem, zoals de Waddenzee of de Maas. We sluiten ons daarvoor aan bij initiatieven van onderop en werken waar mogelijk samen met buurlanden.</li> <li>- We willen dat de Westerschelde een schone rivier is voor mens en natuur, dus ook zonder vervuiling van PFAS.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Genoemde ecosystemen zijn grensoverschrijdend van aard. Er bestaan lokaal al grensoverschrijdende samenwerkingen en organisatievormen. Essentieel dat hier rekening mee wordt gehouden.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Investeringsfonds Invest-NL bouwen we uit tot een Nationale Investeringsbank waarmee we investeringen in duurzaamheidsprojecten (mede-) financieren (zowel in vreemd en eigen vermogen) die nu niet of onvoldoende van de grond komen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor grensregio's rijst de vraag in hoeverre ook grensoverschrijdende projecten gefinancierd kunnen worden, waarbij geld de grens over gaat (ten goede van de grensoverschrijdende regio).</li> </ul>
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We investeren in ideeënvorming en versterken daarom de positie van adviesorganen, kennisinstellingen en (politieke) denktanks. Decentrale overheden en uitvoeringsorganisaties betrekken we actief bij de beleidsvorming zodat we zeker weten dat nieuw beleid ook goed uitwerkt.</li> <li>- De verschillen in kansen en brede welvaart tussen de regio's zijn groot. We maken werk van wederzijdse vertegenwoordiging: van regio's op nationaal niveau en van het Rijk in de regio. Rijksdiensten en semipublieke diensten verspreiden we meer over het land. Voor grote regionale opgaves die de betrokkenheid van meerdere ministeries vereisen, komt er één verantwoordelijk minister.</li> <li>- De samenwerking tussen Rijk, gemeenten, provincies en waterschappen kan en moet beter. We realiseren ons dat veel maatschappelijke opgaven vragen om een uitstekende samenwerking tussen alle overheidslagen. Daarom geven we de minister van Binnenlandse Zaken meer bevoegdheden bij nieuwe wetgeving die decentrale overheden raakt. Ook zorgen we voor een onafhankelijke arbiter voor bestuurlijke en financiële verschillen van inzicht tussen overheden. Er komt een dwingende toets op uitvoerbaarheid van nieuwe taken voor medeoverheden.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor de positie en rol van het lokale niveau en expertise in beleid. Voor grenseffecttoets is deze interactie ook van belang. Specifiek voor grensregio's dient ook betrokkenheid en kennis van de buurregio te zijn.</li> <li>- Aandacht voor de regio en beoogde samenwerking tussen Rijk en regio. Minder prominent zijn de concrete plannen en acties.</li> <li>- Eén verantwoordelijk minister moet ook voldoende positie en mandaat hebben in relatie tot andere ministeries (zie coördinerende rol BZK op gebied van grensoverschrijdende samenwerking).</li> <li>- Aandacht voor positie BZK in relatie tot regio's. Samenwerking met buurlanden moet echter ook beter, ten gunste van de regio's. Dit mandaat en de investeringen moeten ook versterkt worden.</li> <li>- Er bestaat reeds een uitvoeringstoets, naast de grenseffecttoets. Inzetten op een effectievere naleving door capaciteit en bewustwording.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma PVV: Nederlanders weer op 1

### Algemene gegevens

- Het programma telt 46 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 0 maal genoemd. In de context van grensbewaking aan Nederlandse grens 5 maal.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 2 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van pushbacks aan de grens en geen samenwerking van het leger.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen EU bemoeienis met Nederlandse sociale zekerheid en arbeidsmarkt.</li> <li>- Introductie tewerkstellingsvergunning voor EU-onderdanen.</li> <li>- Verlaging BTW op boodschappen van 9% naar 0.</li> <li>- Verlagen AOW-leeftijd naar 65 jaar.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De huidige Coördinatieverordening voor sociale zekerheid is ten gunste van grensarbeid.</li> <li>- Tewerkstellingsvergunning maakt grensarbeid complexer.</li> <li>- Verlaging BTW-tarief kan zorgen voor grenseffecten (weglekeffecten naar Nederland).</li> <li>- Verlagen AOW-leeftijd zorgt wel voor een meer gelijksoortige pensioenleeftijd als de buurlanden.</li> </ul>
Zorg & Welzijn	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ons onderwijs- en zorgstelsel kunnen de continue stroom van extra vreemdelingen al lang niet meer aan.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Beperking van instroom buitenlanders kan ook juist grensoverschrijdende oplossingen (extra arbeid) belemmeren.</li> </ul>
Mobiliteit & Infrastructuur	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mobiliteit is een belangrijke voorwaarde voor vrijheid en welvaart. De Nederlandse luchtvaart is onmisbaar voor ons vestigingsklimaat. Binnenvaart en havens blijven een essentiële schakel voor de bereikbaarheid, economie en infrastructuur van Nederland.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Dit vereist ook investering in grensoverschrijdende infrastructuur en verbindingen, en daarmee afstemming en samenwerking met de buurlanden.</li> <li>- Daarnaast, als Nederland niet meer lid zou zijn van de EU, lijkt het lastiger om grensoverschrijdende infrastructuur te ontwikkelen.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
<i>Onderwijs &amp; Cultuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Studiemigratie wordt aanbanden gelegd door bacheloropleidingen alleen nog in het Nederlands te geven en het aantal buitenlandse studenten op masteropleidingen te maximaliseren.</li> <li>- Forse beperking van het aantal buitenlandse studenten.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Beperking buitenlandse studenten in grensregio's kan ook inhouden dat instellingen in het grensgebied min of meer worden afgesneden van de buurregio aan de andere kant van de grens. Geen 360-graden benadering.</li> </ul>
<i>Veiligheid</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De Nederlandse grensbewaking wordt in ere hersteld, pushbacks van asielzoekers die uit onze veilige buurlanden Nederland in willen komen.</li> <li>- Limburg, Noord-Brabant en Gelderland verdienen meer maatregelen tegen hoogwater; ruimte voor de rivier.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Herinvoering van grensbewaking: effecten op het vrij verkeer en open grenzen en het dagdagelijkse leven in grensregio's? Zet spanning op relatie met buurlanden.</li> <li>- Hoogwater en waterbeheer vereist ook samenwerking met de buurlanden en afspraken, zo wijst eerder ITEM-onderzoek ook uit.</li> </ul>
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Nieuwe kerncentrales bijbouwen.</li> <li>- Geen windturbines, geen zonneparken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kernenergie ligt gevoelig bij de buurlanden.</li> <li>- Met name Duitsland investeert juist in meer zonne- en windenergie. Grensoverschrijdende afstemming energietransitie lijkt zo lastiger te worden.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	-	-
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Weer baas worden over onze eigen grenzen, geld en wetten.</li> <li>- Tegen het opengrenzenbeleid en de enorme bevolkingsgroei valt simpelweg niet op te bouwen!</li> <li>- Er gaan nul Nederlandse euro's meer naar Brussel, Italië, Afrika of welk herverdelingsfonds dan ook. We willen graag en intensief samenwerken met andere landen maar niet in een politieke unie als de EU.</li> <li>- Als soeverein land streeft PVV naar sterke bilaterale contacten en economische banden met andere landen. Deze intensieve samenwerking tussen landen behoeft geen politieke unie, zoals de EU. De PVV wil een bindend referendum over NEXIT.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Over het algemeen tegen de EU en Europese samenwerking. Een Nederland buiten de EU zou veel bilateraal of in Benelux verband opnieuw moeten onderhandelen. Minder samenwerking binnen de EU betekent ook in eerste instantie een gebrek aan afspraken en regels in verhouding met de buurlanden.</li> <li>- Europese integratie heeft juist voor een versterking van de Nederlandse grensregio's gezorgd (geen rand van Nederland, maar verbinding met het buurland).</li> <li>- Wel aandacht voor bilaterale contacten en banden met andere landen, mogelijk waaronder buurlanden. Deze samenwerking wordt echter bemoeilijkt indien Nederland geen lid meer is van de EU: zie samenwerking met Verenigd Koninkrijk.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma BBB: Iedere dag BBBeter

### Algemene gegevens

- Het programma telt 128 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 6 maal genoemd, in de context van grensoverschrijdende OV-verbindingen, huisvesting buitenlandse studenten, plattelandontwikkeling, wegnemen van grensbelemmeringen.
- ✓ **'Grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 2 maal genoemd, in de context van flora- en natuurbeheer, waterkwaliteit.
- ✓ **'euregio'** wordt 1 maal genoemd, in context van spoorverbindingen.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 6 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van samenwerking voor regionale ondernemers en economische ontwikkeling, verdeling water, avondscholen, infrastructuur en verbindingen.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We moeten ons op nationaal en internationaal niveau inzetten om regelgeving te verminderen. Daardoor kunnen ondernemers weer doen waar zij goed in zijn: innoveren en waarde toevoegen.</li> <li>- [...] regionale ondernemers vormen een belangrijke pijler voor een gezonde lokale economie en daarmee voor een gezonde samenleving in de steden, de dorpen en op het platteland. Hierbij moet rekening worden gehouden met de regionale verschillen in Nederland en moeten we in de grensregio's nog meer samenwerking zoeken met onze buurlanden.</li> <li>- We krijgen meer grip op arbeidsmigratie. We voorkomen dat gewone burgerwoningen voor arbeidsmigranten worden opgekocht. De realisatie van nieuwe arbeidsmigrantenhuisvesting bij werklocaties vereenvoudigen we.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor effecten van regulering. Bepaalde internationale/EU regelgeving faciliteert grensoverschrijdend ondernemen.</li> <li>- Erkenning dat in grensregio's het ondernemen ook over de grens gestimuleerd kan worden ten behoeve van een grensoverschrijdende economie. Dit vergt samenwerking en afstemming met buurlanden. Minder concreet hoe de samenwerking geïntensiveerd wordt.</li> <li>- Geen aandacht voor arbeidsmigranten in grensregio's, ook geen concreet voorstel hoe meer grip op arbeidsmigratie wordt verkregen: effecten aan de grens?</li> </ul>
Zorg & Welzijn	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Streekziekenhuizen blijven zoveel mogelijk bestaan.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor zorg in de regio. Voor grensregio's kan samenwerking tussen instellingen over de grens</li> </ul>



Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We zorgen voor sterke acute zorg in de regio. SEH, ziekenhuizen en huisartsenposten worden niet gesloten, maar we zetten in op samenwerking.</li> <li>- Voor de hoog complexe zorg streven we naar spreiding over Nederland. BBB ziet in dat concentratie van zorg soms onvermijdelijk is. We moeten ervoor zorgen dat niet alle hoog complexe zorg geconcentreerd wordt in een bepaalde regio. Er moet daarbij rekening gehouden worden met de gevolgen van deze concentratie voor het totale zorgaanbod in de regio.</li> <li>- We waarborgen de betaalbaarheid en leefbaarheid in Nederland. Dat doen we door de onafhankelijkheid te bewaken van het buitenland als het gaat om primaire levensbehoeften, voedselveiligheid, dier- en volksgezondheid en welzijn.</li> <li>- Het huidige ruimtelijke ordeningsbeleid en het daaruit volgende trage ontwikkelproces remt de woningproductie onnodig. BBB wil onderzoeken hoe we de gemiddelde proceduredtijd voor bouwprojecten aanzienlijk kunnen verkorten. Wij willen erop toezien dat de nieuwe omgevingswet in de praktijk ook echt een positief effect heeft</li> <li>- Creëer flexibiliteit in regelgeving op regionaal niveau om lokale problemen aan te pakken.</li> <li>- We brengen groente en fruit onder het 0% BTW-tarief.</li> <li>- Om institutioneel urbanisme aan te pakken wil BBB een Regiotoets. Als er nieuw beleid wordt gemaakt moet eerst worden gekeken wat de effecten hiervan zijn voor de regio en het platteland.</li> <li>- De aanwezigheid van basisvoorzieningen is belangrijk om de nabijheid van de overheid te ervaren. Je gelooft meer in de overheid wanneer een school, huisartsenpost of een zwembad ook bij jou in de buurt is. BBB zet zich daarvoor in en vraagt een pragmatische aanpak en meer mogelijkheden om over de grens van een gemeente heen te kijken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- tot verbeterde beschikbaarheid en bereikbaarheid van zorg leiden.</li> <li>- Combinatie van concentratie van zorg en rekening houden met de gevolgen: de Grenseffectenrapportage 2023 wijst ook op de gevolgen in grensregio's. Grensoverschrijdende samenwerking tussen specialisten kan zorgen voor behoud van bepaalde complexe zorg in de regio.</li> <li>- Definitie van buitenland in kader van onafhankelijkheid? Ook van de buurlanden? Gezamenlijke aanpak is effectiever gebleken tijdens onder andere COVID-19.</li> <li>- Positief effect van de nieuwe omgevingsvisie: uit ITEM-onderzoek naar de NOVI is gebleken dat het grensoverschrijdend component momenteel onvoldoende is. Er is onvoldoende grensoverschrijdende afstemming om positieve synergiën te realiseren.</li> <li>- Gedachte van afwijken van adviesrapport Donner/Berx? Hoe te realiseren in regelgeving?</li> <li>- Dit kan grenseffecten hebben: verplaatsing van boodschappen doen (naar Nederland).</li> <li>- Regiotoets voor effecten in de regio: voor grensregio's bestaat momenteel al de grenseffectentoets. Van belang om ook in te zetten op capaciteiten, bewustwording en expertise. In en dergelijke toetsing dient voldoende inzicht te zijn van de invloeden, interacties en kansen over de grens.</li> </ul>
<p><i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Internationale trein- en busverbindingen als alternatief voor korte afstandsvluchten krijgen een hogere prioriteit bij de besteding van de 'Meerjarenprogramma Infrastructuur Ruimte en Transport' (MIRT) gelden.</li> <li>- Dat er goede spoorverbindingen zijn tussen stad en platteland, maar ook tussen plaatsen in de Euregio. Het is fijn als mensen in</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ambities voor zowel internationale, grensoverstijgende / transnationale als grensoverschrijdende verbindingen. Erkenning van de grensoverschrijdende dimensie voor de grensprovincies, waarbij mobiliteit voor brede</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>Zuid-Limburg, Oost- en Zuid-Brabant, Gelderland, Overijssel, Drenthe en Groningen snel naar de stad kunnen met de trein, maar in deze regio's is het ook belangrijk dat er goede verbindingen zijn met grensregio's als Duitsland en België.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- We investeren in infrastructuur en verbindingen met onze buurlanden en specifiek in de grensregio's en de ontsluiting van andere regio's in ons land. Bereikbaarheid is een noodzaak en voorwaarde voor economie en brede welvaart.</li> <li>- We zien de potentie die 'de Lelylijn' heeft om de noordelijke regio's beter te ontsluiten. We vinden het belangrijk dat er een onderzoek komt naar het koppelen van deze lijn met de verbinding Groningen-Bremen waardoor een internationale spoorverbinding tussen Amsterdam en Bremen kan ontstaan. We maken inzichtelijk welke sociaal-maatschappelijke gevolgen de aanleg teweeg kan brengen alvorens er een definitief bouwbesluit wordt genomen.</li> <li>- We verbeteren de spoorcorridor Utrecht - Arnhem - Duitsland.</li> <li>- Een integrale gebiedsontwikkeling, waarbij alle lokale belanghebbenden betrokken worden bij de besluitvorming en planning, want samenwerking is essentieel om een evenwichtige keuze te maken tussen leefbaarheid, wonen, mobiliteit, landbouw en natuur. De samenwerkende overheden sturen op een integraal, transparant en toegankelijk proces om te volgen en om aan deel te nemen.</li> </ul>	<p>welvaart zich inderdaad ook deels richting het buitenland begeeft.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Minder concreet hoe de spoorverbindingen worden gerealiseerd: de noodzakelijke samenwerking met buurlanden, investeringen, juridische en administratieve ruimte etc.</li> <li>- Aandacht voor mogelijkheid om Lelylijn ook over de grens te verbinden. Dit is eerder grensoverstijgend van aard dan grensoverschrijdend. In sociaal-maatschappelijke analyse ook aandacht nodig voor de baten en lasten in het grensgebied. Daarbij dienen partners in de grensregio te worden betrokken.</li> <li>- Voor effectief en adequaat beleid dienen ook de belanghebbenden over de grens te worden betrokken. Zo kan een gedragen gebiedsontwikkeling worden geformuleerd dat grensoverschrijdend is afgestemd.</li> </ul>
<i>Onderwijs &amp; Cultuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We passen het verdienmodel van universiteiten en hogescholen aan, om zo het aantal buitenlandse studenten terug te brengen. In grensregio's werken we aan goede huisvestingsplannen, samen met universiteiten en hogescholen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Grensregio's worden benoemd, maar niet duidelijk hoe dit zich verhoudt tot het doel om buitenlandse studenten terug te brengen. Ook de studenten van net over de grens?</li> </ul>
<i>Veiligheid</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Brandweerkazernes en bijbehorend materieel verdwijnen uit de regio. Hierdoor nemen aanrijtijden toe en lopen personeelsaantallen achteruit. We willen, net als bij de politie, een stop op het sluiten van brandweerkazernes.</li> <li>- Voor stappen overwogen worden richting legalisatie van wiet, wacht BBB eerst de resultaten af van het 'experiment gesloten coffeeshopketen'. Het einddoel moet zijn om drugsbendes hun verdienmodel te ontnemen en verslaving te voorkomen. Legalisatie kan alleen in Europees verband en ruim voldoende politiecapaciteit is een belangrijke basisvoorwaarde, voordat we stappen zetten.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mitigerende maatregelen kunnen ook worden gevonden middels grensoverschrijdende samenwerking tussen hulpdiensten: bijstand van over de grens. Hier bestaan reeds netwerken en afspraken over (EMRIC in Euregio Maas-Rijn bijvoorbeeld).</li> <li>- Met legalisatie in Europees verband is het meer aannemelijk dat grenseffecten (grenstoerisme) kan worden voorkomen en daarmee minder mitigerende maatregelen nodig zijn.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
<p><i>Energietransitie &amp; Klimaat</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- BBB vindt dat het Europees landbouw-, milieu- en klimaatbeleid met gezond verstand en gepaste milieuruimte op maat moet worden gebracht, waarbij rekening wordt gehouden met de verschillen tussen lidstaten.</li> <li>- We stoppen nieuwe projecten om wind op land te realiseren. De ontwikkeling van nieuwe windturbineparken op zee temporiseren we en ook de bouw van nieuwe windturbineparken op zee zal gestopt worden, afhankelijk hoe snel alternatieve vormen zonne- en kernenergie en biogas opgeschaald kunnen worden.</li> <li>- Inwoners weten zelf wat er in de omgeving speelt en waar behoefte aan is. Ze hebben zeggenschap over de eigen omgeving en worden vanaf het begin bij plannen betrokken.</li> <li>- Ook voeren we regelmatig internationale 'speelveld toetsen' uit om beleid te toetsen en, indien nodig, bij te stellen, zonder afbreuk te doen aan de verduurzaming ambitie.</li> <li>- Omdat water zich niet aan de landsgrenzen houdt, is het belangrijk dat er één realistische norm komt in Europa met betrekking tot waterkwaliteit en wet- en regelgeving die handhaving ook grensoverschrijdend mogelijk maakt.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Nederland heeft EU-wetgeving al anders omgezet dan bijvoorbeeld Duitsland of België, wat voor de grenssituatie niet makkelijk is (stikstofbeleid, habitat richtlijn). Nog meer verschillen zouden in grensregio's potentieel problematisch kunnen zijn.</li> <li>- Stop van ontwikkeling Wind op Zee heeft grensoverschrijdende dimensie: de aanbesteding van TenneT van gelijkstroomkabels voor ten minste tien netaansluitingen voor wind op zee naar land in Duitsland en Nederland houden rekening met huidige plannen.</li> <li>- Betrokkenheid inwoners aan de andere kant van de grens blijft onbenoemd.</li> <li>- 'Speelveld toets' biedt ook ruimte de grensoverschrijdende afstemming / coördinatie tegen grenseffecten te toetsen.</li> <li>- Aandacht voor grensoverschrijdende handhaving t.a.v. waterkwaliteit: minder duidelijk zijn de concrete plannen over hoe.</li> </ul>
<p><i>Innovatie</i></p>	<p>-</p>	<p>-</p>
<p><i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Om subsidiariteit te borgen moet Nederland pleiten voor het ombouwen van het Committee van de Regio's, het orgaan waar alle regio's in Europa zijn vertegenwoordigd, naar een Senaat van de Europese Unie.</li> <li>- Bij nieuw beleid wordt een 'krimpcheck' toegepast. Bijvoorbeeld bij het invoeren van nieuwe onderwijsregels wordt gecheckt wat deze regels voor gevolgen hebben voor de scholen op het platteland.</li> <li>- We nemen belemmeringen in grensregio's actief weg.</li> <li>- Hierbij moet rekening worden gehouden met de regionale verschillen in Nederland en moeten we in de grensregio's nog meer samenwerking zoeken met onze buurlanden.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De Nederlandse Provincies hebben geen wetgevende bevoegdheden (anders dan de Belgische Gewesten of de Duitse Länder). Wat dat betreft is het niet waarschijnlijk dat het idee van een 'senaat' in de buurlanden wordt ondersteund. De rol van Nederlandse Provincies is wat dat betreft anders dan de rol van Duitse deelstaten of Belgische gewesten.</li> <li>- Wegnemen van grensbelemmeringen en samenwerking met buurlanden breed geformuleerd, maar geen concrete plannen over de vraag hoe: investering in structuren, instrumenten, afwijkingmogelijkheden, capaciteiten, etc.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma D66: Nieuwe energie voor Nederland.

### Algemene gegevens

- Het programma telt 244 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 7 maal genoemd, in de context van investeringen in nieuwe, duurzame energie-infrastructuren en netwerken, cultuur, een kansenagenda met kansen en mogelijkheden over de grens, grensarbeid & openbaar vervoer.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking, grens en grenswerk wordt 32 maal genoemd en in verband met grensoverschrijdende criminaliteit en politiesamenwerking, grensarbeid (Europese grenswerkrichtlijn), openbaar vervoer, cultureel erfgoed, grenseffectenrapportage & internationale studenten.
- ✓ **'euregio'** wordt 3 maal genoemd, in de context van versterking grensregio's, Euregionaal Politie Informatie Coöperatie Centrum, Einstein Telescoop.
- ✓ **'Benelux'** wordt 1 maal genoemd, in de context van gezamenlijke bescherming van Benelux-luchtruim.
- ✓ De **buurlanden** worden 8 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van WK-voetbal 2027, arbeidsmigratie, grenswerk, openbaar vervoer.
- ✓ **Paragraaf 'Europees denken voor energieke regio's'**

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Met een leerbudget geven we iedereen de mogelijkheid om een leven lang te blijven leren.</li> <li>- We zetten in op een omslag naar een 'eerlijke prijs' waarin de maatschappelijke kosten mee worden genomen in de prijs. Eerlijke prijzen dwingen we via een heffing af.</li> <li>- Zorg voor een herkenbaar en toegankelijk werkcentrum in elke arbeidsmarktregio, waar iedereen terecht kan voor ondersteuning bij arbeid en scholing. Dit helpt om de juiste mensen bij de juiste vacatures te brengen, met hulp van gemeenten, UWV, sociale partners en onderwijsinstellingen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Leerbudget ook voor grensarbeiders?</li> <li>- 'Eerlijke prijs'-heffing werkt kostenverhogend: grenseffecten mogelijk?</li> <li>- In grensregio's verdienen de Service Grensoverschrijdende Arbeidsbemiddeling hierbij de aandacht, deze hebben ook versterking nodig.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We stimuleren het slimmer organiseren van werk. Met de Wet werken waar je wilt wordt het mogelijk om vaker thuis te werken voor beroepen die niet aan een locatie zijn gebonden.</li> <li>- D66 wil de positie van grenswerkers versterken. We halen belemmeringen in de fiscaliteit en sociale zekerheid voor werkgever en werknemer weg om grenswerken makkelijker te maken. D66 in op een Europese grenswerkrichtlijn met fiscaal beleid en sociale zekerheid die beter aansluiten.</li> <li>- We onderzoeken of het werklandbeginsel verder kan worden versterkt, waardoor mensen recht hebben op sociale voorzieningen in het land waar ze werken, en grensinformatiepunten worden uitgebreid.</li> <li>- We introduceren een individueel basisbedrag voor elke meerderjarige Nederlander. Dit is een verzilverbare heffingskorting die met je belasting wordt verrekend en die in geld wordt uitgekeerd bij geen of te lage inkomsten.</li> <li>- Na implementatie van de pensioenhervorming wil D66 keuzevrijheid binnen het pensioenstelsel uitbreiden. Het wetsvoorstel over het opnemen van het bedrag ineens bij pensionering wordt ook versneld doorgezet.</li> <li>- We breiden het ouderschapsverlof uit, zodat het voor werkende ouders mogelijk wordt om in het eerste levensjaar van hun kind thuis te zijn.</li> <li>- D66 wil uitbreiding van de 'Blauwe kaart' naar andere dan alleen de hoogste opleidingsniveaus, zodat meer mensen er gebruik van kunnen maken. Deze kaart is voor mensen van buiten de Europese Unie die hiernaartoe komen om te werken, veelal vakkrachten in tekortsectoren.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Thuiswerken zorgt voor grensarbeiders nog altijd voor fiscale gevolgen.</li> <li>- Een grenswerkrichtlijn zou bovenstaande kunnen vergemakkelijken, alsook het grenswerken in geheel. Ondertussen ook inzetten op bilaterale afspraken.</li> <li>- Positief dat aandacht bestaat voor grensinformatiepunten, die versterkt moeten worden.</li> <li>- Verrekening via heffingskorting en grensarbeid: aandacht voor kwalificatie buitenlands belastingplichtige.</li> <li>- Keuzevrijheid en bedrag ineens: rekening te houden bij grensoverschrijdende situaties.</li> <li>- Afstemming in grensoverschrijdende situaties met Elterngeld etc?</li> <li>- Uitbreiding zou het makkelijker kunnen maken voor derdelanders om in een grensoverschrijdend te kunnen werken.</li> </ul>
<p>Zorg &amp; Welzijn</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- D66 wil een samenleving waarin brede welvaart centraal staat.</li> <li>- Om gezonde keuzes makkelijker te maken verhogen we de accijns op alcohol, tabak en suiker en schaffen we de btw op groente en fruit af. Het vreemde verschil tussen de accijns op melk en plantaardige alternatieven voor zuivel binnen de verbruiksbelasting verdwijnt. Om gezond eten een grotere kans te geven ten opzichte van ongezond eten, worden accijnzen vaker ingezet om minder gezonde alternatieven minder aantrekkelijk te maken.</li> <li>- We maken het mensen makkelijker om op één plek alle gezondheidsgegevens in te zien en deze op een veilige manier en met behoud van gewenste privacy te delen met zorgverleners. We investeren in preventie, maken samenwerken makkelijker en verminderen de concurrentie en bureaucratie waardoor er weer tijd komt voor menselijk contact.</li> <li>- Gegevensuitwisseling tussen zorgverleners en ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek wordt, in lijn met andere Europese landen, makkelijker gemaakt waarbij het delen van gegevens voor onderzoek over Europese grenzen wordt aangemoedigd.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen benoeming van grensspecifieke kenmerken voor brede welvaart.</li> <li>- Deze sturing via de prijs kan grenseffecten hebben: consumptie verplaatst over de grens. Degelijke grenseffectenanalyse vooraf nodig.</li> <li>- Ook van belang in grensregio's om dit grensoverschrijdend te regelen zoals European Health Data Space beoogt (Grenseffectendossier 2022).</li> <li>- Idem: in Grenseffectendossier 2022 is hier nader onderzoek op gedaan in relatie tot European Health Data Space en problemen in de grensregio.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We maken kinderopvang bijna gratis. Elk kind krijgt recht op vijf dagen kinderopvang per week, van één tot twaalf jaar.</li> <li>- In de coronacrisis zijn goede voorbeelden ontstaan als het gaat om het uitwisselen van personeel tussen zorginstellingen in een regio. Dit moet in de toekomst makkelijker worden zodat zorgprofessionals (tijdelijk) op andere plekken kunnen werken bijvoorbeeld door in dienst te zijn van een regionale zorgorganisatie in plaats van één enkele zorgaanbieder.</li> <li>- We zetten erop in dat mensen met een buitenlands diploma in de gezondheidszorg ook aan de slag kunnen in Nederland.</li> <li>- Om ervoor te zorgen dat mensen op de juiste plek terecht komen wordt er in elke regio in Nederland een zorgcoördinatiecentrum opgezet.</li> <li>- Veilige abortus moet voor elke vrouw vergoed blijven. Ook voor vrouwen die ongedocumenteerd of tijdelijk – bijvoorbeeld als student – in Nederland verblijven.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ook voor grensarbeiders?</li> <li>- Dit geldt evenzo voor grensoverschrijdende uitwisseling tussen zorginstellingen, zowel wat betreft de professional als de patiënt. Dit vereist protocollen met buurlanden.</li> <li>- Dit ondersteunt de grensoverschrijdende uitwisseling in de zorg.</li> <li>- Wellicht positief dat er regionale coördinatie is voor grensregio's</li> <li>- Ook voor grensarbeiders?</li> </ul>
<p><i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We introduceren een landelijk klimaatticket, waarmee je voor een vaste lage prijs in bus, tram, metro en trein in Nederland buiten de spits kan reizen.</li> <li>- D66 zal zich blijven inzetten voor de Lelylijn – die we doortrekken naar Bremen en Hamburg –, de Nedersaksenlijn, de Maaslijn, de Pampuslijn en het knooppunt Meppel-Zwolle.</li> <li>- Tegelijkertijd staat de wereld niet stil en komen internationale verbindingen te traag van de grond, zonder Europese samenwerking. Daarom willen we ruimte voor andere vervoerders op internationale verbindingen daar waar ruimte is en de NS die nog niet invult, moeten andere vervoerders de kans krijgen om te rijden.</li> <li>- De bestaande nachtlijnen naar Maastricht en Groningen worden in frequentie uitgebreid en trekken we door over de grens.</li> <li>- Bovendien moet je één kaartje kunnen boeken voor internationale reizen met zowel het vliegtuig als de trein, met een eerlijke vergelijking van de klimaatimpact.</li> <li>- We maken autorijden eerlijker door rekeningrijden in te voeren, waarbij we rekening houden met de regionale verschillen.</li> <li>- Op basis van internationale afspraken zijn belastingen op bijvoorbeeld kerosine onmogelijk. D66 wil dat Nederland samen met Europa het voortouw neemt om deze fossiele subsidies af te schaffen.</li> <li>- D66 wil een eerlijke vliegbelasting. Dit realiseren we door verschillende belastingen toe te passen op korte, middellange en lange vluchten: hoe verder je vliegt, hoe meer belasting je betaalt.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Duitsland kent een dergelijk ticket: afstemming? Ook mogelijk om over de grens ermee te reizen?</li> <li>- Aandacht voor grensoverstijgende verbinding van Lelylijn: effecten voor grensregio nog onduidelijk (positief/negatief?).</li> <li>- Bescherming van NS op nationaal spoor en vrije markt voor grensoverstijgend spoor: in grensgebieden komen beide lastig van de grond.</li> <li>- Niet concreet naar waar over de grens, maar vereist ook bereidheid over de grens.</li> <li>- Rekeningrijden in de grensregio vereist afstemming met systematiek buurlanden/Europa.</li> <li>- Door Europees dan wel gezamenlijk op te trekken wordt de kans op grenseffecten verkleind.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Onderwijs & Cultuur	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Er komt een nationale academie voor leraren, waarmee lerarenopleidingen rechtstreeks onder het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap vallen. Zo kunnen we beter sturen op studentenaantallen, opleidingsplekken, bekostiging en kwaliteit.</li> <li>- De pabo's en lerarenopleidingen gaan, onder gezag van de beroepsgroep, de opleiding verbeteren en zorg dragen voor de verdere ontwikkeling van leerkrachten die al voor de klas staan. De opleidingen krijgen ook meer specialisaties: kleuters vragen wat anders dan tieners.</li> <li>- We stimuleren regionale samenwerking tussen mbo-instellingen en bedrijven om demografische krimp op te vangen, tekorten op de arbeidsmarkt op te lossen, voldoende stageplaatsen en bbl-plekken aan te bieden en studenten een duurzaam arbeidsperspectief te geven.</li> <li>- We maken het makkelijker voor mbo-instellingen, hogescholen en universiteiten om internationaal nauw samen te werken.</li> <li>- Engels mag de voertaal van een opleiding in Nederland zijn, mits het van meerwaarde is. De inhoud van het vakgebied en arbeidsmarkt zijn daarvoor belangrijke factoren. We passen hierbij maatwerk toe bij hoger onderwijsinstellingen in de regio, die zich vanwege hun grensligging meer richten op de internationale student.</li> <li>- We blijven investeren in Nederlands taalonderwijs voor kinderen in het buitenland.</li> <li>- Als D66 zetten we verder in op het ondersteunen van cultureel erfgoed, vooral in regio's en grensgebieden.</li> <li>- D66 is hartstochtelijk voorstander van de organisatie van het WK Voetbal in 2027, samen met België en Duitsland.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Onduidelijk of deze twee acties (nationale academie en beroepsgroep) mobiliteit van docenten over de grens bevordert of belemmert, in geval van bijvoorbeeld erkenning van diploma's en kwalificaties.</li> <li>- In grensregio's is dergelijke samenwerking grensoverschrijdend. Onderzoek laat zien dat hiertoe nog verschillende problemen bestaan.</li> <li>- Positief, maar <i>hoe</i>.</li> <li>- Aandacht voor de grensligging in kader van maatwerk. Desalniettemin worden het vakgebied en arbeidsmarkt als de belangrijke factoren genoemd: ook in grensoverschrijdend perspectief?</li> <li>- Ook investeren van buurtaalonderwijs in grensregio?</li> <li>- Positief, maar geen duidelijke of concrete plannen voor de ambitie.</li> <li>- Positieve effecten te verwachten voor euregionale cohesie o.a.</li> </ul>
Veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We verbeteren de positie van tolken in de rechtbank, zodat mensen volledig verstaan en begrepen worden, ook als zij een andere moedertaal hebben dan het Nederlands</li> <li>- We gaan de politiecapaciteit beter verdelen over het land op basis van objectieve criteria: waar is de nood het hoogst? Hierbij kijken we ook naar regio-specifieke kenmerken zoals aanrijtijden en grensoverschrijdende criminaliteit.</li> <li>- In de aanpak van grensoverschrijdende criminaliteit van Nederland hecht D66 groot belang aan intensieve internationale politiesamenwerking in grensregio's. Gezamenlijke uitwisseling en samenwerking in opsporing kan internationale criminaliteit (in deze regio's) effectief en efficiënt aanpakken. Een mooi voorbeeld hiervan, dat D66 onderschrijft en stimuleert, is het Euregionaal Politie Informatie Coöperatie Centrum (EPICC).</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ook positief in grensgebieden met buurtalen.</li> <li>- Aandacht voor grensspecifieke situatie met criminaliteit. Er kan ook worden ingezet op versterkte samenwerking om probleem aan te vliegen.</li> <li>- Deze aandacht voor grensoverschrijdende samenwerking en kansen is er. Positief dat structuren en netwerken worden onderschreven.</li> <li>-</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- D66 wil een algeheel verbod op consumentenvuurwerk.</li> <li>- Uiteindelijk willen we een Europese CO2-heffing die onze nationale heffing vervangt.</li> <li>- Wij gaan door met de voorbereidingen voor de bouw van twee nieuwe centrales. Hierbij zorgen we dat er vanaf het begin veel aandacht is voor de mensen in de omgeving van de nieuwe kerncentrales.</li> <li>- We willen een volwaardige Europese Energie Unie. We zorgen voor investeringen in nieuwe, duurzame energie-infrastructuur en netwerken, vooral in de grensregio's.</li> <li>- De opwek van energie zal veel vaker decentraal plaatsvinden. We passen wetgeving aan zodat dit wordt gestimuleerd en vereenvoudigd. We maken het delen van energie mogelijk en stimuleren lokaal eigenaarschap, bijvoorbeeld via energiecoöperaties.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Dit kan grenseffecten hebben: Grenseffectendossier 2022.</li> <li>- Dat verbetert 'level playing field' en voorkomt grenseffecten.</li> <li>- Kernenergie ligt gevoelig in buurlanden: wordt ook aandacht gegeven aan inwoners over de grens?</li> <li>- Zeer relevant voor grensregio's, ook als onderdeel van Actieplan Netcongestie op te nemen.</li> <li>- Het is relevant om dit ook in grensregio's grensoverschrijdend mogelijk te maken, stimuleren en vereenvoudigen.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We stimuleren de ontwikkeling van regionale bedrijfs-ecosystemen, zoals het high-tech cluster rond Eindhoven, de food valley in Wageningen, MedTech Twente en de hydrogen valley in Noord-Nederland. Plaatsen waar grote bedrijven, mkb, start-ups, universiteiten, financiers en overheid elkaar inspireren en versterken.</li> <li>- We bevorderen dat de Einstein telescoop in de Euregio Maas-Rijn gesitueerd wordt.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen vermelding van stimulering grensoverschrijdende ecosystemen: wel relevant voor een aantal van genoemde systemen en bijvoorbeeld Brightlands-ontwikkeling.</li> <li>- Aandacht voor Einstein in de EMR: hiervoor dient nog veel grensoverschrijdende afstemming plaats te vinden (Grenseffectendossier 2023).</li> </ul>
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Grenseffectenrapportages worden verplicht voor nieuw beleid.</li> <li>- Er moet weer tijd en aandacht terugkomen in de Tweede Kamer voor wetgevingsprocessen. Kamerleden kunnen hierbij ondersteund worden door bij complexe wetgeving gezamenlijk voorbereidend onderzoek te doen in de Kamercommissie. Naast de uitvoeringstoets aan de voorkant wil D66 dat er ook een invoeringstoets komt een jaar na inwerkingtreding en een evaluatietoets na een vooraf bepaald aantal jaren. Hierbij kunnen hoorzittingen met belanghebbenden ervoor zorgen dat maatschappelijke signalen eerder de Kamer bereiken.</li> <li>- We maken het mogelijk om meerdere nationaliteiten te bezitten én om afstand te doen van een tweede of derde nationaliteit.</li> <li>- Inwoners van de Europese Unie die minimaal vijf jaar in Nederland wonen, krijgen stemrecht bij de nationale en provinciale verkiezingen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Positief, grenseffectentoets is reeds verplicht. Aandacht voor implementatie, capaciteiten en bewustwording.</li> <li>- In kader van grenseffectentoetsing kunnen de voorstellen voor tijd en aandacht bij invoering- en evaluatietoets ook een plek krijgen voor een betere analyse van grenseffecten.</li> <li>- Meer aannemelijk in grenssituaties, waarbij stemrecht geëffectueerd kan worden.</li> </ul>



Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Bij grensregio's zal daarbij (red. regionale kansenagenda) ook gekeken worden naar de kansen en mogelijkheden om ook over de grens samen te werken. Hierdoor zijn de grensregio's niet meer de achterdeur van Nederland maar de voordeur naar Europa.</li> <li>- D66 wil samenwerking tussen (grens)regio's versterken, zodat we Europees gaan denken. De bestaande Euregio-netwerken en grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden zijn van belang in dezen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Positief om over de grens te kijken: minder concreet is hoe dit grensoverschrijdend afgestemd wordt.</li> <li>- Aandacht voor de noodzakelijke governance over de grens: nog onduidelijk <i>hoe</i> het versterkt wordt (geld, capaciteit, mandaten, etc.).</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma Partij voor de Dieren: Een wereld te herwinnen!

### Algemene gegevens

- Het programma telt 98 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 1 maal genoemd, in de context van het verbeteren of herstellen van (korte) internationale treinverbindingen met de buurlanden.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 1 maal genoemd, in de context van de klimaat- en biodiversiteitscrisis.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd
- ✓ De **buurlanden** worden 1 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van het verbeteren van de treinverbindingen.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We stoppen met subsidies en belastingvoordelen om werknemers naar Nederland te halen, zoals de expatregeling.</li> <li>- Er moet een onderzoek komen tot herinvoering van tewerkstellingsvergunningen voor werknemers van binnen de Europese Economische Ruimte (EER). Dit systeem bestaat nu al voor werknemers van buiten de EER. Nederland gaat zich hier in Europa hard voor maken.</li> <li>- Er komt in Europees verband een bankenbelasting en een belasting op financiële transacties tussen financiële instellingen.</li> <li>- Er wordt onderzocht op welke manier er een ontwikkelbudget voor iedere Nederlander beschikbaar kan worden gesteld.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen vermelding van impact voor de economie en arbeidsmarkt in grensregio's.</li> <li>- Hierdoor wordt grensarbeid complexer. Dat heeft negatieve impact op de grensoverschrijdende arbeidsmarkt en economie in grensgebied.</li> <li>- Europese aanpak tegen grenseffecten.</li> <li>- Geen recht op ontwikkelbudget voor grensarbeiders?</li> </ul>
Zorg & Welzijn	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Om de gezondheid van omwonenden te beschermen, komen er wettelijke normen voor de minimale afstand tussen veestallen en woonkernen, scholen en kinderdagverblijven.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor grensgebieden dient een dergelijke norm ook in grensoverschrijdend perspectief te worden gecoördineerd.</li> </ul>
Mobiliteit & Infrastructuur	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We investeren in een betaalbaar en toegankelijk Europees treinnetwerk en schaffen de btw op internationale treintickets af. De EU faciliteert dat treinreizigers overal in Europa online snel en</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor Europese verbindingen. Zo ook voor verbindingen in grensgebieden. Minder concrete plannen over hoe dit gerealiseerd gaat worden.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>gemakkelijk alle reisopties kunnen opzoeken en treintickets kunnen boeken.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Ook in de grensregio's verbeteren of herstellen we de (korte) internationale treinverbindingen met de buurlanden.</li> <li>- Op goed op het Europese treinnetwerk aangesloten te zijn investeert Nederland in frequente internationale verbindingen naar Hamburg/Kopenhagen (noord-oost), Berlijn/Praag (oost), München (zuid-oost), Parijs (zuid) en Londen (west).</li> <li>- Er komen meer en betere internationale nachttreinen. De autotrein wordt geïntroduceerd.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Een beter geharmoniseerd systeem voor reisopties en treintickets bevordert oplossingen voor grensoverschrijdende verbindingen in grensgebied.</li> <li>- Aandacht voor transnationale verbindingen, dit kan effecten hebben op verbindingen in de grensregio.</li> </ul>
<i>Onderwijs &amp; Cultuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We stellen grenzen aan de doorgeschoten instroom van buitenlandse studenten. De toegenomen massaliteit gaat ten koste van de kwaliteit van het onderwijs en zorgt voor grote problemen in de huisvesting van studenten.</li> <li>- Werkgevers worden verplicht een stagevergoeding te betalen aan hun stagiairs van minimaal 500 euro per maand bij een voltijd stage.</li> <li>- De rol van het mbo en hbo in praktijkgericht onderzoek wordt erkend en het mbo en hbo krijgen een evenwaardige positie bij onderzoeksagenda's. Mbo en hbo krijgen de mogelijkheid om te bouwen aan een onderzoeksinfrastructuur.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Effecten voor onderwijsinstellingen in grensregio's worden niet benoemd: (eu)regionale functie onderwijsinstelling in de euregio.</li> <li>- Mogelijke gevolgen van een stagevergoeding bij grensoverschrijdende stages niet onderkend (sociale zekerheid/fiscaliteit).</li> <li>- Ook van belang om samenwerking tussen instanties over de grens te stimuleren en te bouwen aan een euregionale onderzoeksinfrastructuur.</li> </ul>
<i>Veiligheid</i>	-	-
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We verzwaren (inter)nationale, regionale en lokale elektriciteitsnetten. Daarnaast zetten we in op efficiënt gebruik van het net door pieken te voorkomen en het elektriciteitsnet zo veel mogelijk dag en nacht te gebruiken.</li> <li>- De aanlanding van elektriciteit van wind op zee wordt afgestemd op de plekken waar de elektriciteit in de toekomst gebruikt gaat worden. Dat zijn niet automatisch de plekken van de huidige fossiele energieclusters.</li> <li>- Nederland pleit ervoor dat de EU kernenergie, aardgas en houtige biomassa niet langer aanmerkt als 'hernieuwbare' en duurzame energiebronnen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen concrete vermelding van oplossingsrichtingen door grensoverschrijdende afstemming energie-infrastructuur.</li> <li>- Mogelijkheid van grensoverschrijdende inzet en solidariteit ten behoeve van grensoverschrijdende samenwerking en behoeften over de grens?</li> <li>- EU Taxonomie van duurzame energiebronnen vormt een politiek gevoelig thema. Belang van afgestemde strategieën ten behoeve van grensoverschrijdende energie-infrastructuren.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	-	-
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Er worden meer burgerberaden ingevoerd, waarin door loting geselecteerde dwarsdoorsneden van de Nederlandse bevolking serieus gaan meepraten en meebeslissen over belangrijke nationale kwesties.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen vermelding van euregionale beraden ter versterking van de grensoverschrijdende democratie en inspraak.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma SP: Nu de Mensen

### Algemene gegevens

- Het programma telt 32 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 1 maal genoemd door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van voedselproductie in de nabijheid.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De arbeidsinspectie krijgt meer mogelijkheden en middelen om discriminatie op de arbeidsmarkt aan te pakken. We benoemen en veroordelen bedrijven die discrimineren.</li> <li>- Arbeidsmigranten worden vaak uitgebuit en leven in kleine woningen, wat kan leiden tot overlast. Om dit te voorkomen stellen we de beschikbaarheid van goede huisvesting als voorwaarde voor het verlenen van vergunningen aan werkgevers om migranten te werk te stellen.</li> <li>- Wij verplichten de werkgever arbeidsmigranten een – van het bedrijf onafhankelijke – cursus Nederlands aan te bieden voor rekening van de werkgever.... Iedereen die in Nederland wil werken en geen ingezetene is, dient in het bezit te zijn van een werkvergunning. Afhankelijk van de situatie kan het maximum aantal werkvergunningen per jaar worden aangepast. Totdat dit op orde is stoppen we tijdelijk met economische migratie.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Uitbuiting arbeidsmigranten, maar niet speciaal in grensoverschrijdende situatie, waar huisvesting ook een onderwerp is.</li> <li>- De verplichting van een werkvergunning is in strijd met Europees recht als het om EU-onderdanen gaat.</li> <li>- De "economische migratie uit EU landen kan volgens EU recht niet door een maximum aantal werkvergunningen gestopt worden.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Zorg & Welzijn	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Elke regio in Nederland verdient een volwaardig ziekenhuis, ook voor spoedeisende zorg (waaronder acute verloskunde). Er verdwijnen geen ziekenhuizen of afdelingen meer en daar waar dat nodig is gaan we reeds gesloten afdelingen weer openen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen verwijzing naar de kansen van grensoverschrijdende samenwerking van ziekenhuizen, etc.</li> </ul>
Mobiliteit & Infrastructuur	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Het stads- en streekvervoer maken we direct gratis voor ouderen (65-plus), kinderen (12-min), scholieren en voor mensen met een beperking</li> <li>- We investeren in binnenlandse treinverbindingen zoals de Lelylijn, Maaslijn en Nedersaksenlijn. Samen met publieke spoorwegbedrijven van andere landen zetten we méér treinverbindingen op tussen ons land en grote Europese steden.</li> <li>- Goederenvervoer over het spoor beperken we, zo maken we ruimte voor meer personenvervoer.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Lage tarieven voor ouderen en kinderen in lijn met de tarieven in buurland België.</li> <li>- Geen sprake van grensoverschrijdende regionale verbindingen</li> <li>- Meer treinverbindingen Europese steden, maar geen concrete beleidsvoorstellen</li> <li>- Minder goederenvervoer niet in lijn met de plannen van de buurlanden (bijv.3RX van BE/DE)</li> </ul>
Onderwijs & Cultuur	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Iedere studie moet ook volledig in het Nederlands te volgen en te voltooien zijn. Het aantal studenten uit het buitenland is de afgelopen jaren veel te hard gestegen en moet worden beperkt, om opleidingen en studentenhuysvesting voor jongeren uit Nederland toegankelijk te houden.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Het beperken van studenten uit de buurlanden zou vooral voor de universiteiten en hogescholen in de grensprovincies een probleem zijn, omdat de buurregio's de natuurlijke geografische gebieden zijn waar studenten vandaan komen.</li> </ul>
Veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De teelt en de verkoop van softdrugs voor gebruik in Nederland gaan we reguleren en legaliseren. Dit is de meest effectieve manier om drugscriminaliteit tegen te gaan. Zo kunnen we ook de veiligheid van softdrugs beter controleren en belasting innen bij een miljardenindustrie. Alle drugsgebruik ontmoedigen we, maar gebruikers van drugs criminaliseren we niet. We willen structureel onderzoek naar de schade van drugs, om de lijst met verboden harddrugs actueel te houden.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Maatregelen voor softdrugs die aansluiten bij de nieuwe Duitse initiatieven voor legalisering. Er wordt geen verbinding gelegd met grensoverschrijdende afstemming/samenwerking op het gebied van drugs, of andere vormen van criminaliteit.</li> </ul>
Energietransitie & Klimaat	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Uitbreiding van windparken op zee, zonnepanelen op alle geschikte daken, aardwarmte en investeringen in een toekomstbestendige energie-infrastructuur voor elektriciteit en groene waterstof.</li> <li>- We stoppen de uitverkoop van publieke diensten en nationaliseren onze vitale infrastructuur, zoals de energievoorziening.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen verwijs naar grensoverschrijdende uitdagingen van de energietransitie, geen wind op land/dus minder afstemming ruimtelijke ordening met buurlanden</li> </ul>
Innovatie	-	-
Euregionale governance & samenwerking	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We starten daarom onderhandelingen over ordentelijke ontvlechting en treffen voorbereidingen voor alternatieven die beter zijn voor alle economieën van de aangesloten landen.</li> <li>- We bouwen aan een coalitie van EU-lidstaten die willen onderhandelen over een nieuw Europees Verdrag. In dat verdrag versterken we de zelfstandigheid van de aangesloten landen,</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Er is geen sprake in het programma van de organisaties en de governance van grensoverschrijdende samenwerking zoals Euregio's, of de financiering door Interreg, of instrumenten zoals EGTS. Dus er worden geen voorstellen gedaan voor een intensievere samenwerking, of betere</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>vergroten we de inspraak van mensen en geven we soevereine lidstaten meer eigen bevoegdheden.</p> <ul style="list-style-type: none"><li>- Europese Commissie als politiek orgaan kan worden afgeschaft, landen kunnen heel goed zelf samenwerken.</li><li>- Lokale bestuurders krijgen ook meer ruimte om eigen beleid te maken voor de aanpak van lokale problemen.</li></ul>	<p>inrichting van het huidige grensoverschrijdende governance systeem. De speciaal uitdaging van grensprovincies wordt evenzo niet genoemd.</p> <ul style="list-style-type: none"><li>- Het streven naar het einde van de Euro zal de verhoudingen in de Benelux en met Duitsland op scherp stellen</li><li>- Het streven naar minder Europese integratie zou de samenwerking met Duitsland en België en Luxemburg op dit moment niet makkelijker maken.</li><li>- Het streven naar de afschaffing van de Europese Commissie, betekent ook de Europese programma's die door de Commissie worden beheerd. Dat zal de grensoverschrijdende samenwerking niet makkelijker maken (werk van DG Regio, Interreg, etc.)</li></ul>

## Verkiezingsprogramma CDA: Recht Doen.

### Algemene gegevens

- Het programma telt 97 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 3 maal genoemd, in de context van grensoverschrijdende politiesamenwerking.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 4 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van grensoverschrijdend OV en Duitsland als voorbeeld voor hasj-heffing.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Op 1 juli 2023 is de Wet toekomst pensioenen ingegaan. Het komt er nu op aan dat de overgang zorgvuldig plaatsvindt, wordt gemonitord en onvolkomenheden in de wet of uitvoering worden opgelost.</li> <li>- Economische verschillen tussen regio's zijn een kans voor Nederland. Elke regio stelt een eigen kansenagenda op voor economische ontwikkeling en de samenwerking tussen bedrijven, overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Deze regionale kansenagenda's zijn de basis voor structurele overheidsinvesteringen.</li> <li>- We werken aan een sterker vestigingsklimaat voor bedrijven. Wij willen een dienstbare overheid die met ondernemers en hun ecosystemen meedenkt, oplossingen biedt en belemmeringen wegneemt. Belangrijkste voorwaarde hiervoor is een voorspelbaar overheidsbeleid. Om een gelijk speelveld te behouden beperken we Nederlandse aanvullingen op Europese regels.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De grensoverschrijdende/Europese dimensie en gebrek daaraan in de WTP blijft onderbelicht. Zie eerdere ITEM-analyses hieromtrent.</li> <li>- Zoals ook adviesrapport 'Elke regio telt' onderschrijft dat de kansen in grensregio's over de grens kunnen liggen. Dit wordt hier niet onderkend. Het is voor grensregio's wel van belang dat samenwerken en afstemming met buurregio's actief wordt opgezocht en versterkt.</li> <li>- Een sterker vestigingsklimaat voor bedrijven in de grensregio's verdient afstemming/samenwerking met buurlanden, bv. t.a.v. juridische grensbelemmeringen. Ook vergt voorspelbaar overheidsbeleid afstemming met buurlanden en in Europa. Geen concrete plannen ter versterking van deze afstemming.</li> </ul>
Zorg & Welzijn	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ten bate van het behoud van zorgvoorzieningen in de regio moet samenwerking tussen verschillende zorginstellingen, verzekeraars</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Samenwerking over de grens tussen instellingen ten behoeve van behoud van zorg in de regio blijft</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>en overheden gestimuleerd en waar nodig mogelijk gemaakt worden.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- De niet-complexe acute zorg moet voor heel Nederland dichtbij en bereikbaar zijn en moet daarom behouden blijven voor regionale ziekenhuizen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- onbenoemd. Er zijn succesvolle grensoverschrijdende initiatieven en voorbeelden.</li> <li>- Ook dit kan door middel van grensoverschrijdende samenwerking in grensregio's worden versterkt.</li> </ul>
<i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Met de nieuwe generatie intercitytreinen (de 'wesp') kan de NS een grote eerste stap zetten naar een binnenlands hogesnelheidsnetwerk. Zo wordt het aantrekkelijker om in de stad te werken en elders te wonen. We zoeken bovendien actief de samenwerking met België en Duitsland om reizen naar het buitenland te stimuleren. Uiteindelijk kan je vanuit heel Nederland met betere hogesnelheidsverbindingen naar de rest van Europa.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Positief dat samenwerking met buurlanden wordt opgezocht, dit vergt echter investering in structuren, aandacht en capaciteiten. De samenwerking komt niet van zelf en kan soms lange inspanningen vragen (zoals drielandentrein). Ook dienen oplossingen voor knelpunten adequaat te worden ondervangen.</li> </ul>
<i>Onderwijs &amp; Cultuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Oplossingen voor dat [leraren]tekort moeten daarom vooral uitgaan van de versterking van de school als team van professionals die samen uitstekende vorming en kwaliteit bieden.</li> <li>- Samenwerking tussen het onderwijs, en innovatieve bedrijvigheid is essentieel voor een vitale toekomstgerichte economie in het hele land. Via bijvoorbeeld de regiodeals, het Techniepact en centra voor publiek-private samenwerking in het beroepsonderwijs wil het CDA deze belangrijke innovatiekracht de komende jaren verder versterken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Uitwisseling van docenten kan bijdragen aan een oplossing voor tekorten. Zaken als diplomaerkenning worden niet genoemd als issues.</li> <li>- Wederom geen vermelding van samenwerking over de grens. Kan bijdragen aan grensoverschrijdende economie en innovatiekracht.</li> </ul>
<i>Veiligheid</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We willen een eerlijkere verdeling van de capaciteit van politie, Openbaar Ministerie en de rechtspraak over heel Nederland. Met meer aandacht voor (grens)regio's die een spil zijn in het internationale drugscircuit, zoals het lange grensgebied van Limburg. De capaciteit moet optimaal gericht zijn op het bestrijden van misdaden die de maatschappij ontwrichten. Gemeenten moeten de financiële mogelijkheid krijgen om de capaciteit van de BOA's uit te breiden. Zij dragen zorg voor de aanpak van de kleine criminaliteit op straat, zodat er voor de politie meer tijd komt voor de grotere zaken. Een goede samenwerking is daarbij essentieel.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor grensregio's. Minder specifiek is ook hoe de aandacht vormgegeven moet en kan worden. Te denken aan betere samenwerking tussen diensten over de grens ten behoeve van aanpak aan beide kanten van de grens.</li> </ul>
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Bij investeringen in schone technologieën en energie-infrastructureur voor bijvoorbeeld waterstof telt het belang van heel Nederland.</li> <li>- De transitie naar duurzame energievoorziening vraagt om een andere, meer risicodragende rol van de overheid, ook bij investeringen in energieinfrastructureur. Onze vitale energie-infrastructureur moet in publieke handen zijn. Flexibiliteit en opslag zijn nodig om een stabiel stroomnet te houden.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geldt dit ook voor investeringen die grensoverschrijdend van aard zijn?</li> <li>- Samenwerking en afstemming van energieinfrastructureur over de grens kan bijdragen aan een flexibelere omgang met vraag/aanbod van energie.</li> </ul>



Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We gaan extra aandacht besteden aan energiebesparing en we blijven investeren in windenergie (bij voorkeur op zee), zonne-energie, duurzame biomassa, waterstof, biogas, aardwarmte, aquathermie en schone brandstoffen. Naast veel duurzame energie hebben we ook kernenergie nodig. We gaan door met de bouw van twee nieuwe kerncentrales met aandacht voor de voorwaarden die lokaal worden gesteld. Aanvullend gaan we aan de slag met kleine, modulaire kernreactoren.</li> <li>- In de Regionale Energie Strategie (RES) komt meer ruimte voor andere energiebronnen dan zon- en windenergie en meer aandacht voor lokaal maatwerk.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Invesering in kernenergie: dat ligt gevoelig met de buurlanden. Aandacht voor lokale voorwaarden: wordt dat ook grensoverschrijdend afgestemd en geconsulteerd?</li> <li>- ITEM-onderzoek heeft de synergiën van het beter afstemmen van energiestrategieën laten zien. Biedt lokaal maatwerk ook de ruimte om grensoverschrijdende afstemming mogelijk te maken? Investerings nodig in de noodzakelijke samenwerking en structuur.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	-	-
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Als CDA staan wij voor een sterke Europese Unie die zacht naar binnen is en hard naar buiten. Dat betekent waar nodig in uitzonderlijke gevallen maatwerk voor de lidstaten, zoals in het geval van de natuurherstelwet die een nieuwe stikstofcrisis kan zijn voor een dichtbevolkt land als Nederland.</li> <li>- Verdere uitbreiding van de Europese Unie heeft wat het CDA betreft ook consequenties voor de mate van integratie die gezamenlijk mogelijk is. Meer landen betekent meer werken in kopgroepen of regionale clusters, meer maatwerk en diversiteit tussen de lidstaten.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Maatwerk in Europees beleid: wat is uitzonderlijk en wat zijn de gevolgen voor grensregio's als harmonisatie effectief tot verschillen over de grens zorgt?</li> <li>- In plaats van Europese integratie komt de focus op horizontale integratie tussen buurlanden. Het is voor grensregio's geen 'of of'. Geen concrete voorstellen voor de versteviging van deze samenwerkingsverbanden tussen lidstaten.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma ChristenUnie: Nieuwe Verbondenheid

### Algemene gegevens

- Het programma telt 136 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 4 maal genoemd, in de context van: de instroom van internationale studenten, het bijzondere karakter van grensregio's en de gevolgen van nieuwe wet- en regelgeving.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 3 maal genoemd, in de context van: witwasfraude en terrorismefinanciering, treinverbindingen, grensoverschrijdende uitdagingen zoals klimaatverandering.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 9 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van: internationale belasting op financiële transacties, zero-emissie vrachtvervoer over de weg, Lelystad Airport, Europese afspraken met landen waaruit veel migranten zonder recht op verblijf komen, een regeling voor werkende ongedocumenteerden, een nieuwe inlichtingencommissie Tweede Kamer, basisniveau collectieve voorzieningen, en het verdienmodel van deurwaarders.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De regels rond loondoorbetaling bij ziekte worden aangepast. Dit zorgt voor lagere risico's voor kleinere werkgevers om mensen in vaste dienst te nemen.</li> <li>- Uitzendbureaus moeten een certificaat hebben om actief te mogen zijn, inclusief vestigingseisen en sterke en voldoende handhaving hierop. Als deze vorm van regulering niet afdoende blijkt te zijn om misstanden tegen te gaan, komt er een vergunningsstelsel voor uitzendbureaus.</li> <li>- Er komt veel beter fiscaal toezicht. Onder meer door het koppelen van bestanden, ook in EU-verband, en daarmee actieve uitwisseling van informatie tussen landen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Grensoverschrijdende aspecten niet expliciet genoemd. Echter, regels rond loondoorbetaling zijn zeker relevant in grensoverschrijdende situaties.</li> <li>- Een stelsel met certificaten of vergunningen kan grenseffecten hebben: wegleffecten naar het buurland. Belang van grensoverschrijdende samenwerking en afstemming.</li> <li>- Dat kan ook ten gunste zijn van bijvoorbeeld grensarbeid. Het vergt wel sterke investeringen in samenwerking en vertrouwen.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De ChristenUnie wil een zoveel mogelijk uniform btw-tarief. Eén van de uitzonderingen is groente en fruit. Hiervoor moet het lage (nul) btw-tarief gelden. Producten als vlees en zuivel vallen onder het (vernieuwde) reguliere btw-tarief en worden meer belast.</li> <li>- Er wordt een fonds gecreëerd voor ruimtelijke solidariteit waarmee minder welvarende gebieden kunnen worden ondersteund. We willen de economie van regio's buiten de Randstad structureel versterken. Denk aan de regionale industrieclusters (Groningen, Noordzeekanaalgebied in Noord-Holland, Zeeland, Limburg), de hightech zone in Noord-Brabant (Eindhoven) en andere regionale economische knooppunten (Food Valley).</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Een aanpassing van het btw-tarief kan invloed hebben op het koopgedrag van burgers in de grensregio's (grenseffecten).</li> <li>- Hierbij worden onder meer grensgebieden genoemd. Voor juiste ondersteuning is het van belang ook het grensoverschrijdende beeld helder te hebben, dat is momenteel niet het geval (geen grensdata). Daarnaast liggen er kansen over de grens, die door middel van grensoverschrijdende samenwerking kunnen worden gerealiseerd.</li> </ul>
<i>Zorg &amp; Welzijn</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We houden posten voor spoedeisende hulp en andere vormen van acute zorg open en beschikbaar door het hele land. Ziekenhuizen in minder dichtbevolkte gebieden krijgen daarvoor extra geld.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kansen voor grensoverschrijdende samenwerking om regionale noden te dienen blijven onbenoemd.</li> </ul>
<i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De verbindingen Groningen-Bremen-Hamburg, Eindhoven-Düsseldorf, Heerlen-Aken, Roosendaal-Antwerpen, Zwolle-Enschede-Münster, Amsterdam-Berlijn en Emmen-Rheine worden gerealiseerd of versneld. De Intercity Amsterdam-Brussel wordt versneld door Breda over te slaan, en gaat twee keer zo vaak rijden. Daarnaast komt er een intercitytraject Antwerpen-Breda-Eindhoven-Düsseldorf en een intercity Amsterdam-Hamburg-Kopenhagen. Het aantal internationale nachttreinen wordt fors uitgebreid.</li> <li>- We introduceren voor de auto een kilometerprijs die gedifferentieerd is naar milieukeurmerken, tijd en plaats: op het platteland laag, op drukke momenten in de brede Randstad hoger.</li> <li>- Voer een kilometerheffing in voor vrachtverkeer op alle wegen. De kilometerheffing voor vrachtwagens gaat vanaf 2026 niet alleen gelden op snelwegen en provinciale wegen, maar op alle wegen</li> <li>- Voor 2025 worden afspraken gemaakt over de aanleg van 35 'heavy duty' waterstoftankstations langs snelwegen die de haven van Rotterdam verbinden met Duitsland en België.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Benoeming van concrete OV-verbindingen zowel grensoverstijgend / transnationaal als grensoverschrijdend voor de grensregio. Voorbeeld van Amsterdam-Brussel kan wel ten koste gaan van grensoverschrijdende OV-voorziening in grensgebied (Breda-Brussel).</li> <li>- Hierbij zijn eventueel grenseffecten mogelijk: afstemming met systematiek in buurlanden in kader van differentiatie.</li> <li>- Voor aanleg van deze waterstoftankstations is het van belang deze goed af te stemmen met buurlanden ten gunste van een dekkend netwerk.</li> </ul>
<i>Onderwijs &amp; Cultuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Scholen maken zelf onderwijs dat cultureel sensitief en inclusief is. Ze hebben de ruimte om meertalig onderwijs aan te bieden of meertaligheid te benutten als dit leerlingen helpt zich beter te ontwikkelen.</li> <li>- De kwaliteit staat onder druk door toenemende aantallen studenten, vooral aan de universiteiten. [...] Er komt een visie op</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ruimte voor meertaligheid en bevordering daarvan is goed voor grensgebieden met verscheidenheid aan buurtalen. Dit zorgt voor betere euregionale cohesie.</li> <li>- Er wordt aandacht geschonken aan instellingen in grensregio's maar er worden nog geen concrete</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>de relatie tussen maatschappelijke en economische behoeften en benodigde opleidingen in Nederland. [...] Hierbij wordt gelet op de regionale betekenis van instellingen bijvoorbeeld in Groningen, Middelburg, Maastricht en Enschede.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Universiteiten moeten sturen op de instroom van internationale studenten. Sommige universiteiten in de grensregio's hebben veel studenten uit nabije EU-landen. Studenten van buiten de EU hebben niet dezelfde status. [...] Bij het ontwerp van het nieuwe bekostigingsstelsel dient hierop te worden gelet. Het aanbieden van Nederlandstalig onderwijs is in principe uitgangspunt. Universiteiten beslissen wel zelf welk deel van hun opleidingen Engelstalig is.</li> <li>- We nemen de aanbevelingen uit het rapport 'Elke regio telt' over. Dat betekent dat aandacht voor sterke regio's een vaste plek krijgt in de reguliere beleids- en investeringslogica van het Rijk, een langjarig programma voor regionale economische ontwikkeling en blijven werken aan een vitale relatie tussen regio en Rijk. Er is onder meer aandacht voor regionale cultuur(historie), bereikbaarheid, leefbaarheid, krimp en het bijzondere karakter van grensregio's.</li> </ul>	<p>plannen genoemd. Eventuele plannen kunnen grensoverschrijdende consequenties hebben.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Ook ten aanzien van universiteiten is de aandacht voor de specifieke situatie in grensregio's. Het handteren van de Nederlandse taal in een grensoverschrijdende regio waar andere talen dominant zijn kan desalniettemin effecten hebben. De vrijheid voor de Engelse taal kan dat mitigeren.</li> <li>- Het bijzondere karakter van grensregio's wordt specifiek benoemd. Nog minder concreet zijn de plannen hoe dit gedaan wordt, bijvoorbeeld door de versterking van governance, investering in samenwerking, etc.</li> </ul>
<i>Veiligheid</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Alle kwetsbare regio's met veel dumpingen, leegstand en andere gevoeligheden krijgen gerichte steun. Rijk, lokale overheden, OM, politie, Belastingdienst, FIOD en RIEC werken hierbij samen naar voorbeeld van de Taskforce Zeeland Brabant.</li> <li>- We willen af van de instroom van drugs in onze havens. Controles worden niet vooraf bij rederijen bekendgemaakt en enkel schepen vanuit gecertificeerde havens worden toegelaten. Bij maatregelen voor havens betrekken we ook kleinere zeehavens, en havensteden uit andere landen aan de Noordzee.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Voor grensgebieden vereist dit ook samenwerking over de grens. Deze dienen structureel verstevigd te worden.</li> <li>- Er wordt specifiek aangegeven dat ook havens uit andere landen aan de Noordzee. Dit betreft dus ook samenwerking met aangrenzende landen. North Sea Port is zelfs expliciet een grensoverschrijdende haven.</li> </ul>
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De ChristenUnie wil dat wind op zee de basis wordt van onze energievoorziening. Via de regionale energiestrategieën (RES) zetten we ook in op meer duurzame energie op land.</li> <li>- Gezien de urgentie van het uitfaseren van gas en kolencentrales zal kernenergie, inclusief twee nieuwe toekomstige centrales, een integraal (tijdelijk) onderdeel van het Nederlandse energiesysteem dienen te zijn.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Er wordt niet ingegaan op grensoverschrijdende samenwerking en/of coördinatie. ITEM-onderzoek heeft eerder de kansen van grensoverschrijdende afstemming van energiestrategieën voor het grensgebied onderzocht.</li> <li>- Kerncentrales zijn relevant voor aangrenzende regio's. Het ligt gevoelig bij de buurlanden.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	-	-

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"><li>- Ministerie moeten de gevolgen van nieuwe wetten en beleid voor krimp- en grensregio's vooraf in kaart brengen. Bij negatieve effecten betekent dit dat er maatwerk nodig is.</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>- In het kader van grensregio's geldt al de grenseffectentoets. Desalniettemin leert de ervaring dat investeringen nodig zijn in bewustwording, tijd en capaciteiten.</li></ul>

## Verkiezingsprogramma Volt: De rest van je leven speelt zich af in de toekomst

### Algemene gegevens

- Het programma telt 134 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 20 maal genoemd, in de context van energieprojecten, cultuur, zorg, openbaarvervoerbindingen, diploma-erkenning en grenseffectentoetsing.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking en grenswerk wordt 20 maal genoemd en in verband met regiobeleid, natuur, energieprojecten, criminaliteit, burgerberaad.
- ✓ **'euregio'** wordt 2 maal genoemd, in de context van doortrekken intercity's en Einstein Telescoop.
- ✓ **'Benelux'** wordt 1 maal genoemd, in de context van gezamenlijke inkoop van materieel voor krijgsmachten.
- ✓ De **buurlanden** worden 21 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van uitwisseling zorgpersoneel, daling energieverbruik, afstemming groene waterstof, grenswerk, burgerberaden, en leervoorbeelden.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- 'Klimaatinkomen': hogere inkomens betalen meer doordat ze een groter aandeel hebben in de CO2-uitstoot en lagere inkomens gaan er netto op vooruit.</li> <li>- Asielzoekers moeten vanaf de eerste dag toegang hebben tot de arbeidsmarkt, de 24-weken-eis wordt afgeschaft, en aan alle asielzoekers moet taalonderwijs worden aangeboden.</li> <li>- We belasten al het gebruik van hulpbronnen. Daarom komt er een uniform btw-tarief van 15% vast voor alle goederen en diensten. Alle uitzonderingen, inclusief het 0%-tarief en lage btw-tarief, schaffen we af. Om de koopkracht van mensen te beschermen, verlagen we de belastingdruk op arbeid en voeren we een basistoelage in.</li> <li>- We plaatsen een heffing op kunstmest, niet-afbreekbare smeermiddelen, en belastingen op vlees, zuivel en suikerhoudende alcoholvrije dranken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Hoe werkt een dergelijk klimaatinkomen bij grensarbeid en bilaterale verdragen?</li> <li>- Asielzoekers zijn momenteel beperkt in euregionale arbeidsmarkt, meer coördinatie in beleid?</li> <li>- Uniform btw-tarief: dit kan grenseffecten hebben, zoals in het dossieronderzoek van 2017.</li> <li>- Basistoelage ook voor grensarbeid?</li> <li>- Genoemde belastingen kunnen zorgen voor grenseffecten: waterbedeffecten naar buurlanden.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We willen meer wederzijdse erkenning van diploma's en kwalificaties voor alle beroepen in de EU dan nu het geval is, zowel in het beroepsonderwijs als in het wetenschappelijk onderwijs.</li> <li>- Volt zet in op het verlichten van de administratieve lasten voor bedrijven in het buitenland om personeel aan te nemen.</li> <li>- We voeren binnen heel de EU een tijdelijke staatsburgerbelasting in. Wanneer iemand bijvoorbeeld vanuit Nederland naar een land met lagere belastingen verhuist, moet diegene het verschil voor een bepaalde tijdsperiode blijven afdragen aan Nederland. Die tijdsperiode hangt af van de mate waarin iemand gebruik heeft gemaakt van de publieke voorzieningen in Nederland.</li> <li>- We beschermen grenswerkers beter door Nederland standaard het werklandbeginsel van de EU toe te laten passen.</li> <li>- Grensarbeiders die vijf jaar verzekerd zijn geweest in het land waar zij als laatste gewerkt hebben, zouden ervoor moeten kunnen kiezen om in datzelfde land een werkloosheidsuitkering aan te vragen.</li> <li>- We willen dat de afdeling van het CAK die verantwoordelijk is voor grenswerkers, van Den Haag naar een overheidsgebouw in de grensregio verhuist. Zo brengen we de overheid en grenswerkers dicht bij elkaar.</li> <li>- Volt wil dat zogenoemde grensinformatiepunten uitgebreid worden en beter zichtbaar worden gemaakt voor (startende) grenswerkers of mensen die grenswerker willen worden.</li> <li>- We creëren een one-stop-shop met per land alle benodigde informatie voor arbeidsmigranten, waar in elke Europese taal te vinden is welke administratieve procedures zij moeten doorlopen en wat er daarbij van hen wordt verwacht.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor wederzijdse erkenning, dat vergemakkelijkt grensarbeid. Nog minder duidelijk hoe dat gerealiseerd kan worden.</li> <li>- Streven dat grensarbeid makkelijker kan maken.</li> <li>- Staatsburgerbelasting en voorgenomen werkwijze kan ook grensarbeid beïnvloeden en waar iemand recht op heeft. Hoe hangt dit samen met EU en Euregionale solidariteit?</li> <li>- Werklandbeginsel zorgt voor eenvoud bij grensarbeid. Wel aandacht nodig voor fraude.</li> <li>- Positief voorstel voor bereikbaarheid en beschikbaarheid van informatie voor grenswerkers.</li> <li>- Positief voorstel voor grensinformatiepunten, die al behoeften hebben aan uitbreiding van capaciteiten.</li> <li>- Grensoverschrijdend is dit voor derdelanders nog heel complex.</li> </ul>
<p><i>Zorg &amp; Welzijn</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Rijksoverheid, provincie en gemeenten werken nauw samen op het gebied van ruimtelijke ordening om te bepalen waar (flex)woningen en nieuwe wijken kunnen worden ontwikkeld.</li> <li>- We moeten ruimtelijke ordening weer centraliseren en als geheel bekijken. Provincies krijgen nu te veel losse ruimtelijkeorderingsopgaven, zonder dat wordt gekeken wat er in een provincie past, of wat de beste plek in Nederland is.</li> <li>- Klimaat en stikstof houden zich niet aan landsgrenzen. Volt wil dat Nederland aanjager wordt van Europese samenwerking op het gebied van ruimtelijke ordening.</li> <li>- We willen dat het mogelijk wordt dat de kinderopvang voor alle kinderen, ongeacht de werksituatie van de ouders, gratis wordt voor drie dagen per week.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Er wordt sterkere sturing op ruimtelijke ordening voorgesteld. Ruimtelijke ordening is momenteel slecht grensoverschrijdend afgestemd, wijst eerder ITEM-onderzoek uit. Voor grensregio's is afstemming van belang.</li> <li>- Wel aandacht voor Europese samenwerking gekoppeld aan thema's klimaat en stikstof.</li> <li>- Kinderopvang en aanpassingsverlof ook voor grensarbeiders?</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Volt wil een nieuw wettelijk recht op een periode van 'aanpassingsverlof' om ouders van een kind met een intensieve zorgvraag in staat te stellen om zorgarrangementen op te zetten.</li> <li>- We maken het makkelijker om zorg over de landsgrens heen te krijgen (in de grensregio's). Huidige wet- en regelgeving maakt dit momenteel onnodig lastig.</li> <li>- We willen dat er mogelijkheden komen voor zorgpersoneel om in de EU ook buiten de eigen landsgrenzen te werken. Het zorgonderwijs wordt hierop aangepast en ingericht. We zetten daarbij als eerste in op uitwisseling en samenwerking met onze directe buurlanden.</li> <li>- We verminderen overmatig alcoholgebruik door de zichtbaarheid, beschikbaarheid en betaalbaarheid te verminderen, onder andere door alcohol geheel uit supermarkten te weren.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor grensoverschrijdende gezondheidszorg. Er bestaan initiatieven waar knelpunten zichtbaar worden.</li> <li>- Uitwisseling zorgpersoneel kan zorgen voor innovatieve oplossingen bij tekorten en specialismen. Hiervoor zijn afspraken nodig.</li> <li>- Kan zorgen voor grenseffecten naar buurlanden.</li> </ul>
<p><i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We willen zo snel mogelijk betrouwbaar en duurzaam treinverkeer realiseren tussen Europese steden. We leggen daarom nieuwe spoorlijnen aan tussen veelgebruikte routes zoals Den Haag-Frankfurt, Rotterdam-Berlijn, Breda-Kopenhagen en verbeteren de spoorverbindingen Amsterdam-Londen en Groningen-Bremen.</li> <li>- Daarom wil Volt de Nederlandse Intercity's in de grensregio's doortrekken, zoals in de Euregio's van Limburg en Enschede, de Nijmegen-Kleve-verbinding en de Wunderline bij Groningen. Ook zorgen we voor extra goede treinverbindingen tussen onze grenssteden en hoofdsteden, zodat we heel Nederland aansluiten op een Europees treinennet.</li> <li>- We voeren voor reizigers in de hele EU, voor al het ov, één pan-Europees (reis)plannings-, boekings-, betalings- en ticketsysteem in.</li> <li>- Volt wil dat het dubbele instaptarief bij wisselen van trein naar ander ov vervalt. Ook gaan we voor het hele ov tariefdifferentiatie toepassen, zoals een dalurenkorting, een tarief dat progressief daalt op langere stukken en korting in regio's.</li> <li>- We vervangen, naar Zweeds voorbeeld, de motorrijtuigenbelasting op auto's, bestelbusjes en vrachtwagens door 'betalen-naar-gebruik'. Wat je gaat betalen hangt af van het aantal kilometers dat je rijdt, maar ook van het tijdstip (spits/ dal), het traject (regio/stad) en de voor vervuiling relevante eigenschappen van het voertuig (gewicht/uitstoot).</li> <li>- We verbieden fossiele korteafstandsvluchten (tot 650 km). We zetten in op samenwerkingen met België, Frankrijk en Duitsland om het aanbod van alternatief vervoer te versnellen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor zowel grensoverstijgende / transnationale verbindingen als grensoverschrijdend. De ervaring leert dat het extra aandacht vereist om dit harmonieus te realiseren, dat wil zeggen ten gunste van transnationaal vervoer én de grensregio.</li> <li>- Verbinding met hoofdstad over de grens kan efficiënter zijn.</li> <li>- Positief om te werken aan één systeem. Iets dat in euregionaal verband al aan gewerkt kan worden.</li> <li>- Dit vergt voor grensregio's en grensoverschrijdende verbindingen andere afstemming met buurlanden.</li> <li>- Voorbeeld naar Zweeds model: dit vergt nadere analyse hoe dit met de buurlanden aansluit.</li> <li>- Samenwerking is ook nodig om daadwerkelijk het gebruik van vluchten te voorkomen.</li> </ul>



Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Onderwijs & Cultuur	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We stimuleren de inzet van hybride-leraren in het onderwijs. Zo brengen we theorie en praktijk dichterbij elkaar.</li> <li>- Volt onderzoekt de mogelijkheden om een toegankelijke en praktische vorm van taalonderwijs verplicht te maken in de grensregio's om culturele, sociale en economische uitwisselingen over de grens te faciliteren.</li> <li>- We verplichten een minimale stagevergoeding van 550 euro voor fulltime stages van zowel mbo-, hbo- als wo-opleidingen.</li> <li>- Diploma's in het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs moeten uiteindelijk in heel de EU erkend worden. Daarbij leggen we voor Nederland nu de focus op erkenning van diploma's in de grensregio's.</li> <li>- Volt pleit voor meer lokaal maatwerk in de werving van internationale studenten in plaats van een algehele wervingsstop. Een universiteit als in Maastricht is in veel grotere mate afhankelijk van de toestroom van internationale studenten dan bijvoorbeeld universiteiten in Amsterdam of Leiden. De financieringsstructuur van universiteiten passen we hierop aan.</li> <li>- We versterken het Europese Universiteiten Initiatief waarbij universiteiten en hogescholen in heel de EU gezamenlijke opleidings- en studietrajecten vormgeven. Meer universiteiten in Nederland sluiten zich hierbij aan.</li> <li>- We willen een structurele investering in onderwijsregio's om zo het onderwijs beschikbaar te houden en het lerarentekort terug te dringen. In onderwijsregio's nemen partijen gezamenlijke verantwoordelijkheid voor hun regionale onderwijsarbeidsmarkt.</li> <li>- Volt wil dat we ook voor de Nederlandse overheid het verbinden van Europeanen een zwaarwegend doel maken bij het uitgeven van cultuursubsidie. Met name in de grensregio is het verbinden van Europeanen essentieel voor de samenleving.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Hybride-leraren is ook interessant om grensoverschrijdende inzet van docenten mogelijk te maken.</li> <li>- Relevant punt voor verbetering van begrip buurtalen.</li> <li>- Stagevergoeding bij grensoverschrijdende stages kan gevolgen hebben voor sociale zekerheid.</li> <li>- Positief voor grensregio's en de arbeidsmarkt. Nog geen concreet plan</li> <li>- Aandacht voor grensspecifieke situatie van bepaalde universiteiten. Het is aan te bevelen dit inderdaad nader te onderzoeken.</li> <li>- Stimulering Europese samenwerking heeft nog niet altijd geleid tot meer samenwerking in de euregio.</li> <li>- Voor grensregio's hoeft een dergelijke onderwijsregio niet begrenst te zijn bij de landsgrens.</li> <li>- Niet alleen als Europeaan, maar ook gelet op gedeeltelijk gemeenschappelijke geschiedenis, cultuur, taal. Positief om hier niet alleen in grenzen te denken.</li> </ul>
Veiligheid	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Er worden scenario's opgesteld hoe de EU beter kan samenwerken bij het tegengaan van schade door overstromingen en droogte.</li> <li>- Volt wil daarom nader onderzoeken of en, zo ja, hoe we bepaalde drugs, zoals mdma (xtc) en lsd, kunnen legaliseren en reguleren.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Dit dient naast de EU ook tussen buurlanden te gebeuren, zo wees ITEM-onderzoek uit.</li> <li>- Dit kan tot grenseffecten leiden, waar rekening mee moet worden gehouden.</li> </ul>
Energietransitie & Klimaat	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Volt wil een Nederlandse en Europese strategie om met CO2 om te gaan. De opslag van CO2 is nodig om uitstoot te verminderen en om eventueel zelfs klimaatpositief te worden.</li> <li>- We investeren in één gecoördineerde Europese aanpak om klimaatneutraliteit en energieonafhankelijkheid te bereiken in plaats van de 27 verschillende nationale aanpakken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Een Nederlandse én Europese strategie: in hoeverre kunnen verschillen tussen buurlanden blijven bestaan?</li> <li>- Coördinatie kan zorgen voor betere samenwerking aan en over de grens ten gunste van efficiëntie en grensregio's.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We zorgen ervoor dat juridische obstakels, om grensoverstijgende energieprojecten uit te rollen in de grensregio's, weggenomen worden. Juist voor inwoners en bedrijven die energie willen uitwisselen en opslaan om daarmee het net te ontlasten.</li> <li>- We nemen barrières weg van ingewikkelde regelgeving voor uitwisseling van energie over grenzen heen. We werken aan het afstemmen van, soms nog tegenstrijdig, energiebeleid in de verschillende landen.</li> <li>- Het elektriciteitsnet is vol en moet verzaamd worden. Daarom helpen we netbeheerders om sneller uit te breiden door te sturen op innovatie en automatisering, samenwerking en snellere vergunningverlening.</li> <li>- We maken de bouw van meerdere nieuwe, kleine kerncentrales verspreid over het land juridisch mogelijk. Deze kunnen grote industrieterreinen continu voorzien van CO2-neutrale stroom. Daarnaast steunen we de plannen voor twee grote kerncentrales die nu in Borssele worden gebouwd.</li> <li>- Maatschappelijk draagvlak voor kernenergie is belangrijk. We willen niet investeren in deze technologie zonder de maatschappij daar actief bij te betrekken.</li> <li>- Nederland kan bijvoorbeeld waterstof gaan maken met windenergie op de Noordzee voor export naar Duitsland.</li> <li>- We sluiten de voor waterstof relevante Europese infrastructuur, zoals pijpleidingen, op elkaar aan om de Europese waterstofeconomie zo snel mogelijk werkelijkheid te maken.</li> <li>- Volt zet in op groene waterstof en wil daarom de financiering van transport en productie daarvan uitbreiden. We zetten in op een Europese aanpak zodat investeringen in andere EU-landen, in het bijzonder onze buurlanden, op elkaar afgestemd zijn.</li> <li>- We zetten met onze buurlanden daadkrachtig in op een daling van het energiegebruik en meer zonne-energie, windenergie en door opslag te regelen.</li> <li>- We geven inwoners een belangrijke stem bij de uitvoering van projecten die te maken hebben met de energievoorziening in hun regio. Daarvoor stellen we middelen beschikbaar via gemeenten, provincies en regionale energiestrategieën (RES). Volt bepleit 50% lokaal eigendom van regionale energievoorzieningen.</li> <li>- We willen boeren helpen te innoveren, te diversificeren, te extensiveren, of desnoods te stoppen. We willen tevens door regionale samenwerking over grenzen, voorkomen dat bedrijven zich aan de andere kant van de grens naast dezelfde natuurgebieden vestigen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor grensoverschrijdende energieprojecten en het beter afstemmen en uitwisselen van energie in grensoverschrijdende regio's. Veel knelpunten zijn reeds bekend en op te lossen. Belang van grensoverschrijdende relaties.</li> <li>- Inzet op kerncentrales kan juist de grensoverschrijdende relaties met de buurlanden op spanning zetten.</li> <li>- Geldt het maatschappelijk draagvlak ook voor hen die over de grens wonen?</li> <li>- Voorbeeld van grensoverschrijdende samenwerking en solidariteit.</li> <li>- ITEM-onderzoek laat zien dat het bij transnationale infrastructuur ook de belangen van de grensregio goed moeten worden meegenomen.</li> <li>- Terechte aandacht voor betere afstemming met buurlanden. ITEM-onderzoek heeft reeds gewezen op de relevante aspecten.</li> <li>- Geldt inspraak en participatie ook voor inwoners aan de andere kant van de grens? Grensoverschrijdende energiecoöperaties?</li> <li>- Aandacht voor mogelijke grenseffecten van Nederlands beleid naar de andere kant van de grens. Afstemming en afweging is van belang.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We verenigen natuurgebieden over grenzen heen zodat er voldoende ruimte komt voor de wolf.</li> <li>- We zetten in op een grensoverstijgende aanpak om onze rivieren te beschermen en schoner te maken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Natuur houdt inderdaad niet op aan de grens. Voor zowel water als natuur dient grensoverschrijdende afstemming en coördinatie bestendig te worden.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We zetten ons in voor grensoverstijgend wetenschappelijk onderzoek zoals bijvoorbeeld de Einsteintelecoop in de Euregio Maas-Rijn.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor Einsteintelecoop, ook dit vergt net als infrastructuur om meer afstemming.</li> </ul>
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- We hervormen de EU-subsidies uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling en gaan aan de slag met het juridische instrument voor grensoverstijgende samenwerking. De provincie Limburg loopt hierin voorop en is wat Volt betreft een voorbeeld voor andere grensregio's.</li> <li>- We zetten Europees cohesiebeleid (oftewel: regiobeleid) doelgericht in om verschillen tussen Europese regio's te verkleinen. In plaats van cohesiemiddelen te verschuiven naar potjes om crises op te vangen, investeren we in brede welvaart, waaronder onderwijs, training, vergroening en innovatie, sociale woningbouw en grensoverstijgende samenwerking.</li> <li>- We maken grenseffectenrapportages verplicht voor nieuw beleid wanneer dit direct of indirect de grensregio of grenslanders aangaat.</li> <li>- In Nederland woonachtige inwoners met een andere EU-nationaliteit dan de Nederlandse krijgen stemrecht voor zowel nationale als provinciale verkiezingen. Aan het vergeven van kiesrecht worden voorwaarden verbonden voor wat betreft de verblijfsduur in Nederland.</li> <li>- We verkennen bovendien, in samenwerking met Duitsland en België, de opties voor het mogelijk maken van grensoverstijgende burgerberaden in de grensregio's.</li> <li>- We geloven in krachtige grensregio's. Een groot aantal inwoners van de EU woont, werkt en studeert in grensregio's. Volt wil de grensoverstijgende samenwerking bevorderen. De rijksoverheid moet daarin een faciliterende rol spelen, bijvoorbeeld door het delen en verspreiden van kennis en expertise, maar ook door het versterken van het EU-mechanisme voor grensoverstijgende samenwerking. Wet- en regelgeving die grensoverstijgende samenwerking in de weg zit, moet worden geïdentificeerd en het moet makkelijker worden om in concrete gevallen maatwerk toe te passen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Het Crossquality-onderzoek heeft laten zien dat Interreg (ook EFRO) niet altijd leidt tot stabiele netwerken voor grensoverschrijdende samenwerking. Hier zijn ook onvoldoende andere middelen voor. Dit verdient specifieke investeringen om structurele netwerken te verstevigen en te behouden. Daarbij is administratie een aandachtspunt.</li> <li>- Grenseffecten is reeds verplicht, belang van bewustwording en capaciteiten.</li> <li>- Positief in bijvoorbeeld grensgebieden waar grensarbeiders ook in Nederland kunnen wonen maar een andere nationaliteit hebben.</li> <li>- Interessant en relevant punt, om ook eerdergenoemde inspraak en belangenafweging te kunnen realiseren.</li> <li>- Dit rijmt met het Europese voorstel voor European Cross-border Mechanism en het huidige BridgEU, alsook de ontwikkeling en methodiek van het Schakelpunt tussen Nederland en Vlaanderen. Het is van belang hierbij aan vaste structuren te werken die grensoverschrijdend zijn en knelpunten kunnen adresseren. Voor maatwerk dient het principe van afwijken verder handen en voeten te krijgen.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma Forum voor Democratie: Het programma van hoop, optimisme en herstel

### Algemene gegevens

- Het programma telt 104 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 1 maal genoemd, in de context van herinvoeren grenscontroles voor criminaliteit en migratie.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 3 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van vergelijking met Duitsland in verband met het beter functioneren van de politie en effectievere belangenbehartiging internationale handel.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	- Goedkope arbeid die door mensen uit met name Oost-Europa in Nederland wordt uitgevoerd. Een voorbeeld is de bouw en de transportsector. Al het werk in Nederland moet worden uitgevoerd onder dezelfde voorwaarden en dezelfde condities; en onder hetzelfde belastingregime.	- Geen expliciete doelstellingen grensarbeid maar gericht op vooral transnationale mobiliteit. Uitspraken hebben impact op belastingverdragen en EU verordeningen sociale zekerheid.
Zorg & Welzijn	-	-
Mobiliteit & Infrastructuur	- Goede verbindingen met het buitenland via hogesnelheidstreinen.	- Geen expliciete uitspraken grensoverschrijdende verbindingen in grensgebieden of concrete plannen.
Onderwijs & Cultuur	- De instroom van internationale studenten beperken. Terughoudendheid bij het werven van internationale studenten naar Nederland.	- Geen beoordeling van de effecten voor universiteiten/hoge scholen aan de grens: zie Grenseffectenrapportage 2023.
Veiligheid	- Herinvoeren grenscontroles: grensoverschrijdende criminaliteit en terrorisme effectief aanpakken. - Nooit toestaan dat de inzet van onze militairen door de EU of de NAVO wordt bepaald.	- Grenscontroles heeft gevolgen voor de verhoudingen met de buurlanden en het dagdagelijkse leven in de grensregio. Samenwerking en de effecten worden niet genoemd.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Het Parijsakkoord opzeggen, klimaat- en energieakkoord. Intrekken klimaatwet.</li> <li>- Stoppen met de plaatsing van windturbines, zonneparken en biomassacentrales.</li> <li>- Windmolenparken en zonneparken ontmantelen, niet alleen om zo kostbare landbouw-, natuur- en bouwgrond te herwinnen maar ook om het esthetisch aanzicht van ons mooie Nederlandse landschap te herstellen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Genoemde plannen hebben ook betrekking tot afspraken in EU verband en met de buurlanden (zie offshore kabels).</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Inzetten op bouw van twee nieuwe kernreactoren. Investeren in onderzoek naar gesmoltenzoutreactoren (thorium).</li> <li>- Subsidie voor innovatie, zoals hyperloops. Goede verbindingen met het buitenland via hogesnelheidstreinen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kernenergie ligt gevoelig met het beleid bij de buurlanden. Geen vermelding van afstemming of samenwerking.</li> <li>- Geen concrete plannen voor samenwerking.</li> </ul>
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Goede samenwerking met ons omringende (deel) staten.</li> <li>- Nederlands lidmaatschap van de Europese Unie opzeggen middels een intelligente uittreding uit de Unie (NEXIT). We treffen de noodzakelijke voorbereidingen voor een Nederlands vertrek uit de euro.</li> <li>- Wij zijn voorstander van een 'multipolaire' wereldorde en gaan op zoek naar mogelijkheden voor Nederland om de banden met de BRICS-landen te versterken.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Niet verder beschreven grensgovernance en hoe dit zich verhoudt tot het uittreden EU.</li> <li>- Uittreden EU heeft gevolgen voor de samenwerking met buurlanden. Zoals het voorbereiden van een vertrek uit de Euro.</li> <li>- Aansluiten bij BRICS landen zou wat de verhoudingen met buurlanden negatieve effecten hebben.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma DENK: Nu is het moment

### Algemene gegevens

- Het programma telt 104 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ 'Grensregio' wordt 0 maal genoemd.
- ✓ 'grens' in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 0 maal genoemd.
- ✓ 'euregio' wordt 0 maal genoemd.
- ✓ 'Benelux' wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 0 maal genoemd, door middel van zoektermen als 'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	- Er komt een overheidsbank om het MKB te financieren. Alle bestaande overheidsregelingen worden hieronder gebracht.	- Ook grensoverschrijdende subsidies mogelijk?
Zorg & Welzijn	- DENK wil meer investeringen in tolkdiensten in de gezondheidszorg. Taalbarrières mogen geen belemmering vormen voor het verkrijgen van goede zorg.	- Dat kan bevorderend zijn voor het verkrijgen van grensoverschrijdende gezondheidszorg.
Mobiliteit & Infrastructuur	- Realiseren van betere dienstregelingen en betere aansluiting van OV. - In Europees verband stevige lobby om de internationale verbindingen beter op elkaar te laten aansluiten. - Vignetten in de EU afschaffen. Indien dat niet mogelijk blijkt te zijn, moet Nederland zelf ook vignetten invoeren voor auto's uit andere landen.	- Geen specifieke aandacht voor grensoverschrijdende verbindingen ten behoeve van de grensregio.  - Mogelijke grenseffecten en lappendeken van vignetten in grensoverschrijdende regio.
Onderwijs & Cultuur	- Onderwijs moet meer emancipatiemotor worden die het was. Dat betekent meer investeren in het onderwijs. - DENK wil het aanbod van het taalonderwijs verbreden.	- Aandacht voor taalonderwijs, ook voor buurtalen?
Veiligheid	-	-
Energietransitie & Klimaat	- Windenergie op land realiseren we alleen als er lokaal draagvlak voor is. - Kernenergie sluiten we niet uit.	- Ook grensoverschrijdende participatie en consulatie mogelijk in grensgebieden?
Innovatie	-	-

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	- DENK schaf het vetorecht af binnen de Europese Unie zodat enkele lidstaten besluiten niet meer kunnen saboteren.	- Insteek voor een slagkrachtigere Europese Unie, dat ook ten gunste van grensregio's in geharmoniseerde manier zaken kan realiseren?

## Verkiezingsprogramma SGP: Woord Houden

### Algemene gegevens

- Het programma telt 28 pagina's en 86 pagina's in de bijlage = 114 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 2 maal genoemd, in de context van onderwijs buurtalen en bereikbaarheid acute zorg.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 1 maal genoemd, in de context van politiesamenwerking.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 2 maal genoemd, in de context van wederzijdse erkenning diploma's, bondgenoten koesteren.
- ✓ De **buurlanden** worden 4 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van wederzijdse erkenning diploma's, (mobiele) grenscontroles, bondgenoten koesteren, economische verbondenheid.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Wederzijdse erkenning van diploma's met buurlanden en binnen de Benelux is hard nodig, zeker met het oog op de vitaliteit van krimpregio's als Zeeuws-Vlaanderen.</li> <li>- Bovendien is de Nederlandse economie zeer nauw verbonden met het achterland, met name die van Duitsland. Een zelfstandig vertrek uit de EU zou om deze redenen zeer nadelig uitpakken voor onze economie en werkgelegenheid.</li> <li>- Arbeids- en studiemigratie wordt beperkt door het instellen van strikte voorwaarden en quota, zodat overbelasting en uitbuiting wordt tegengegaan.</li> <li>- Binnen de EU moeten meer mogelijkheden geboden worden om waar nodig het aantal arbeidsmigranten te beperken, bijvoorbeeld met werk- of woonvergunningen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Positief voor grensregio's en de grensoverschrijdende arbeidsmarkt. Minder specifiek in hoe dat geregeld zal worden. Zeker gelet op kritische houding t.a.v. EU wetgeving.</li> <li>- Erkenning dat de EU met vrij verkeer en open grenzen bijdraagt aan economische ontwikkeling, zo ook in het grensgebied.</li> <li>- Voorstellen om arbeidsmigratie van zowel binnen als buiten de EU te beperken. Binnen de EU worden werk- en woonvergunningen genoemd. Dit zou het grensoverschrijdend werken belemmeren en daarmee de grensoverschrijdende arbeidsmarkt.</li> </ul>
Zorg & Welzijn	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De SGP wil dat basiszorg en acute zorg in ziekenhuizen door het hele land beschikbaar blijft, ook in grensregio's.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor grensregio's, zonder specifiek plan. Middels samenwerking over de grens kunnen</li> </ul>



Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Er is duidelijkheid nodig over welk type zorg op lokaal, regionaal, bovenregionaal of landelijk niveau moet worden georganiseerd. Ook is het belangrijk dat er democratische controle mogelijk is op (boven)regionale besluitvorming.</li> <li>- Er moet meer zicht komen op de bestaande wachtlijsten in de zorg. Per regio en per sector wordt (het tekort aan) de beschikbaarheid van bedden en behandelplaatsen in kaart gebracht.</li> <li>- Op regionaal niveau moet er een doorzettingsmacht komen voor complexe zorgvragen. Voor zorgvragen die regio-overstijgend zijn, moet landelijke coördinatie komen.</li> <li>- Het gedoogbeleid is niet alleen slecht voor drugsgebruikers zelf, maar de hele maatschappij ondervindt er negatieve gevolgen van. We stoppen daarom met gedogen en gaan de wet handhaven. Coffeeshops worden gesloten.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>zorgvoorzieningen beter in de grensoverschrijdende regio worden opgevangen.</li> <li>- Ook grensoverschrijdende afstemming, coördinatie en besluitvorming mogelijk?</li> <li>- Een dergelijk overzicht dient ook grensoverschrijdend te worden gemaakt ten behoeve van grensregio's en het faciliteren van uitwisselingen over de grens.</li> <li>- De vraag hoe landelijke coördinatie invloed heeft op grensoverschrijdende samenwerking in de regio: hier dient rekening mee gehouden te worden.</li> <li>- Dit kan grenseffecten naar de buurlanden veroorzaken.</li> </ul>
<i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Een mogelijke verschuiving van infrabudget naar regio's buiten de Randstad.</li> <li>- Decentralisatie van regionale treindiensten.</li> <li>- Impuls voor reizigers om treinen te verkiezen boven vliegtuigen voor korte afstanden binnen Europa.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor de regionale infrastructuur. Decentrale aanbestedingen kunnen, zoals bij Drielandentrein, grensoverschrijdende lijnen stimuleren. Er is echter ook bijstand van Rijk nodig (wetgeving, financiering etc.)</li> </ul>
<i>Onderwijs &amp; Cultuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Er is meer aandacht nodig voor andere moderne vreemde talen dan het Engels, vooral het Duits en het Frans. Voor de grensregio's dient er een actieplan te komen met de lokale overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties.</li> <li>- Nederlandse diploma's moeten niet worden uitgereikt voor opleidingen aan buitenlandse vestigingen van Nederlandse instellingen, aangezien de mogelijkheden voor toezicht daar beperkt blijken. Joint programma's met andere buitenlandse instellingen blijven vanzelfsprekend mogelijk.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor buurtalen. In het actieplan dienen bestaande initiatieven als samenwerking tussen scholen in de euregio mee te worden genomen en verstevigd.</li> <li>- Dit kan effecten hebben op diplomamobiliteit, ofwel in hoeverre grensoverschrijdend studeren of werken met zo'n diploma vergemakkelijkt wordt.</li> </ul>
<i>Veiligheid</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Politiesamenwerking met andere landen is nodig voor grensoverschrijdende criminaliteit. Daar hebben we 'Brussel' niet voor nodig omdat dit heel goed kan door zelf afspraken te maken met andere (buur)landen.</li> <li>- Er moet meer aandacht komen voor bewaking van de Nederlandse grenzen met buurlanden, bijvoorbeeld door mobiele controles. Hier dient vaker gebruik van te worden gemaakt.</li> <li>- Om de instroom van migranten tegen te gaan wordt het (mobiel) grenstoezicht geïntensiveerd. Door middel van strengere</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Door middel van Europese regels kan politiesamenwerking worden vergemakkelijkt, zodat niet alle afspraken opnieuw tussen buurlanden te hoeven worden gemaakt.</li> <li>- De ges wordt als stuurmiddel benoemd met grensbewakingen. Dit heeft gevolgen in grensregio's en de mate waarin dagdagelijkse leven grenzeloos kan plaatsvinden.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<p>grenscontroles signaleren we eerder mensen uit veilige landen of personen die al door verschillende EU-landen zijn gekomen. Zij worden in speciale grenslocaties opgevangen om zo snel mogelijk het land weer te verlaten.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Motorbendes (OMG's) zijn vaak betrokken bij allerlei vormen van (zware) criminaliteit. Er moeten meer mogelijkheden komen om via het bestuursrecht of strafrecht in te kunnen grijpen en malafide clubs verboden te verklaren.</li> <li>- Europese coördinatie bij de bestrijding van pandemieën is wenselijk, bijvoorbeeld voor de uitwisseling van kennis en ervaringen en voor uniforme besmettingsinformatie, maar het zorgdomein is en blijft een nationale bevoegdheid.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Dit kan grenseffecten veroorzaken, zie ITEM PhD onderzoek Kim Geurtjens.</li> <li>- ITEM-onderzoek wees juist naar het belang van versterkte zorgsamenwerking voor grensregio's en het belang van (EU) afspraken hierover.</li> </ul>
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- De ruimtelijke inpassing van duurzame energieproductie is geen sinecure en verdient meer aandacht. Bij het opstellen en uitwerken van de Regionale Energie Strategieën moet voorkomen worden dat projecten en bijbehorende horizonvervuiling zonder afstemming aan de rand van de regio's gepositioneerd worden. Voor een zorgvuldige ruimtelijke inpassing zijn landelijke afspraken nodig.</li> <li>- Het Rijk moet daarom (relatief) meer geld uittrekken voor de ontwikkeling en opschaling van alternatieve energiebronnen, zoals aquathermie, geothermie, kernenergie, getijdenenergie en 'superkritieke' vergassing van biomassa-reststromen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Niet alleen landelijke afspraken maar ook grensoverschrijdende afspraken. Dit kan ook regionaal in kader van de euregio bijvoorbeeld plaatsvinden. Afstemming zorgt voor synergiën en schaalvoordelen wees ITEM-onderzoek eerder uit.</li> <li>- Kernenergie zonder grensoverschrijdende afstemming kan voor grenseffecten (verminderde cohesie en samenwerking) zorgen.</li> </ul>
<i>Innovatie</i>	-	-
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ook 'Brussel' moet geen dwingende, algemene doelen opleggen. Maar het gaat mis als 'Brussel' alle landen vastpint op onrealistische en gedetailleerde doelstellingen voor de reductie van CO2-emissie.</li> <li>- Het Comité van de Regio's moet subsidiariteit weer écht centraal stellen. De SGP streeft ernaar een bestuurder plaats te laten nemen in dit orgaan. Als het Comité op de huidige, gebrekkige manier blijft functioneren dan kan het evenals het Economisch en Sociaal Comité (EESC) beter opgeheven worden</li> <li>- Nederland geeft prioriteit aan bilaterale samenwerking met Duitsland, de Benelux en met het Verenigd Koninkrijk (VK).</li> <li>- Intergouvernementele afspraken tussen lidstaten hebben in beginsel de voorkeur boven supranationale wetten en regels.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kritische houding richting de EU. Europese regels zorgt ook voor een gelijke ambitie en kader voor buurlanden om grensoverschrijdend op samen te werken.</li> <li>- Zie ook de opmerking bij BBB: met de systematiek bij de buurlanden ligt dat anders. Daarnaast kan bijvoorbeeld de Europese Commissie momenteel direct de grensregio ondersteunen (bijvoorbeeld Interreg).</li> <li>- Bilaterale samenwerking kan vergemakkelijkt en gestimuleerd worden binnen de EU. Veel zaken zijn immers reeds geregeld en gecoördineerd.</li> </ul>

## Verkiezingsprogramma JA21: Nederland weer op de rit

### Algemene gegevens

- Het programma telt 63 pagina's

### Grensoverschrijdende dimensie in verkiezingsprogramma:

- ✓ **'Grensregio'** wordt 1 maal genoemd, in de context van legalisering softdrugs en aanzuigende werking drugstoeristen.
- ✓ **'grens'** in de context van grensoverschrijdende/grensoverstijgende samenwerking wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'euregio'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ **'Benelux'** wordt 0 maal genoemd.
- ✓ De **buurlanden** worden 1 maal genoemd, door middel van zoektermen als **'Duits', 'Belg', 'buurland', 'buurregio'**, in de context van geen EU-krijgsmacht onder Duits bevel.

**Toelichting:** Elk partijprogramma wordt gescreend aan de hand van de genoemde thema's. Elementen die relevant kunnen zijn voor desbetreffend grensoverschrijdende thema worden in onderstaande tabel opgenomen. Een plan of voornemen in het partijprogramma kan daarbij specifiek grensoverschrijdende samenwerking of aandacht voor een grensregio benoemen, maar dat is niet per definitie het geval. Ook plannen of voornemens die van invloed (positief of negatief) kunnen zijn op een bepaald grensoverschrijdend thema of waar de grensoverschrijdende dimensie gemist wordt, worden opgenomen. Deze elementen zijn uit het partijprogramma (kort) gekopieerd en in de kolom 'relevantie' geduid. N.B. Het betreft een screening en beoogt daarmee niet volledig zijn, daarnaast kunnen thema's leeg blijven indien de grensoverschrijdende relevantie niet aanwezig wordt geacht.

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
Arbeidsmarkt & Economie	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Inkomstenbelasting vereenvoudigen.</li> <li>- Minder regelingen, belastingen en verplichtingen voor een gezond en concurrerend ondernemersklimaat.</li> <li>- Betere matching tussen mbo en arbeidsmarkt.</li> <li>- Arbeidsomstandigheden voor laag- en ongeschoold werk zo inrichten dat het door ongeschoolde Nederlanders kan worden gedaan.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kan vereenvoudiging van inkomstenbelasting en het verminderen van regelgeving het grensoverschrijdend werken ook aantrekkelijker maken?</li> <li>- Matching opleidingen en grensoverschrijdende arbeidsmarkt?</li> </ul>
Zorg & Welzijn	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Niet meer geld voor zorg maar beschikbare geld beter besteden.</li> <li>- Zorg in leefomgeving uitbreiden en bejaardentehuizen terug.</li> <li>- Personeelstekorten zorg oplossen door betere voorwaarden.</li> <li>- Regionale aanpak, organisatie en financiering van zorg.</li> <li>- Wij willen toewerken naar een verstandige, stapsgewijze legalisering van softdrugs. Tegelijkertijd moeten we voorkomen dat de versoepeling van het Nederlandse softdrugsbeleid leidt tot een aanzuigende werking op drugstoeristen, met alle negatieve gevolgen van dien voor de inwoners van onze grote steden en de grensregio's. De legalisering van softdrugs moet daarom hand in</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Aandacht voor zorg in leefomgeving, voor grensregio's dient dit in grensoverschrijdend perspectief te worden geplaatst.</li> <li>- Afstemming met grensoverschrijdende partners?</li> <li>- Aandacht voor mogelijke grenseffecten bij legalisering softdrugs. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt op basis van nationaliteit of inwonerschap. Dit is de huidige systematiek die in</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	hand gaan met het beperken van toegang tot coffeeshops voor niet-Nederlanders.	veel grensgemeenten niet goed werkt. Mogelijk ook leereffecten van de Duitse ontwikkelingen mogelijk.
<i>Mobiliteit &amp; Infrastructuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Structureel meer geld vrijmaken voor OV in de landelijke gebieden.</li> <li>- Doorzetten van de ambities voor de Lelylijn en de Nedersaksenlijn.</li> <li>- NS heeft tot 2025 om te verbeteren, zo niet dan ruim baan voor aanbestedingen op het spoor.</li> <li>- Een realistisch plan voor de uitrol van laadfaciliteiten voor de bouwlogistiek, goederenvervoer en binnenlandse vaart.</li> <li>- Strakke regie voeren om doelstellingen voor leefbaarheid en duurzaamheid te behalen, maar wel binnen internationaal (Europees) verband en niet eenzijdig.</li> <li>- Groningen Airport Eelde positioneren als de luchthaven waar ontwikkelingen in de waterstofluchtvaart gaan plaatsvinden.</li> <li>- Een eerlijke discussie over geluidsoverlast en bijpassende maatregelen per vervoersmodaliteit.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Geen vermelding van plannen voor internationale en grensoverschrijdende verbindingen.</li> <li>- Een dergelijk plan vereist in grensregio's ook afstemming met de buurlanden voor een volledige dekking.</li> <li>- Wel aandacht voor duurzaamheidsdoelstellingen en belang van internationale (en grensoverschrijdende?) samenwerking.</li> <li>- Wordt Duitsland betrokken bij de discussie over geluidsoverlast en bijpassende maatregelen?</li> </ul>
<i>Onderwijs &amp; Cultuur</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Docenten daadwerkelijk fors meer gaan betalen om het vak aantrekkelijker te maken.</li> <li>- Aansluiting van opleiding op arbeidsmarkt door meer te investeren in het praktische beroepsonderwijs.</li> <li>- Meer ruimte voor het oprichten van nietstaatsgerelateerde scholen op elk onderwijsniveau.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Een forsere betaling van docenten kan ertoe leiden dat meer docenten over de grens naar Nederland komen voor werk. Mogelijk positief effect aan de Nederlandse kant, negatief voor buurregio.</li> <li>- Zorgt nietstaatsgerelateerde scholen ook voor het eenvoudiger maken van opzetten van internationale scholen en bilaterale programma's?</li> </ul>
<i>Veiligheid</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Breid het cameratoezicht uit en investeer in geavanceerde surveillancetechnologie om drugssmokkel tegen te gaan.</li> <li>- Voer streng toezicht uit op informele islamitische onderwijsinstellingen en stel een zwarte lijst in voor islamitische geweldspredikers om toegang tot Nederland te ontzeggen.</li> <li>- Weiger uitgereisde terroristen terug te laten keren en overweeg denaturalisatie van uitgereisde terroristen.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zorgt het cameratoezicht voor direct danwel indirect grensbeheer? Effecten voor de open grens en vrij verkeer?</li> <li>- Inzet op het uitzetten dan wel sluiten van Nederlandse grenzen. Dat kan waterbedefferen naar de buurlanden opleveren.</li> </ul>
<i>Energietransitie &amp; Klimaat</i>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Snel planologische voorwaarden scheppen en de aanbesteding starten voor nieuwe kerncentrales in Borssele en op de Eemshaven en de Maasvlakte.</li> <li>- Grootschalig inzetten op Small Modular Reactors die er in 2030 al kunnen staan: klein, efficiënt en door luchtgekoelde systemen niet gebonden aan locaties aan het water.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Veel aandacht voor kernenergie en het gebruik van nucleaire technologieën. Dit ligt gevoelig met de buurlanden, waarbij de beleidsafstemming nodig is.</li> </ul>

Dossier/Thematiek	Omschrijving	Relevantie Grensoverschrijdende Samenwerking
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Deelnemen aan onderzoek naar veelbelovende innovatieve nucleaire projecten zoals 'Project Pele' van het Amerikaanse Ministerie van Defensie: transporteerbare minicentrales die in 2025 operationeel kunnen zijn.</li> </ul>	
<i>Innovatie</i>	-	-
<i>Euregionale governance &amp; samenwerking</i>	-	-

ITEM is een initiatief van Universiteit Maastricht (UM), het Nederlands Expertise en Innovatiecentrum Maatschappelijke Effecten Demografische krimp (NEIMED), Zuyd Hogeschool, de Gemeente Maastricht, de Euregio Maas-Rijn (EMR) en de Provincie Limburg (NL).

Institute for Transnational and Euregional cross border cooperation and Mobility / ITEM

**Postadres**

Postbus 616, 6200 MD Maastricht

**Bezoekadres**

Kapoenstraat 2, 6211 KW Maastricht

T: 0031 (0) 43 388 32 33

E: [item@maastrichtuniversity.nl](mailto:item@maastrichtuniversity.nl)

[www.twitter.com/ITEM\\_UM](https://www.twitter.com/ITEM_UM)

<https://www.linkedin.com/company/item-maastricht/>

**crossborderitem.eu**

